

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Světové hospodářská krize – její příčiny a vývoj

Diplomová práce

Martin Procházka

© 2013 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci " Světové hospodářská krize – její příčiny a vývoj" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 29.11.13

Poděkování

Úvodem bych velmi rád poděkoval doc. Ing. Alexandru Soukupovi, CSc. za pomoc v průběhu vzniku diplomové práce, za poskytnutí konzultací a celkové odborné vedení a rady, které mi poskytoval po čas zpracovávání práce.

Název:

Světová ekonomická krize – její příčiny a vývoj

Title:

Global economical crisis – causes and development

Souhrn

Tato diplomová práce se zabývá tématem Velké deprese, která postihla ekonomiku USA a následně ekonomiky velké části světa koncem 20. let minulého století. Práce se skládá z dvou základních částí, a to části teoretické a části analytické. Teoretická část se zaměřuje na vymezení pojmů základních makroekonomických agregátů, které se v současnosti, ale i historicky, nejčastěji využívají k popisu situace různorodých ekonomik. Tato kapitola se postihuje tři hlavní agregáty, a to produkt, inflaci a nezaměstnanost. Druhou částí kapitoly je část zaměřující se krize jako takové, jejich typologii, jak je zachycuje literatura a obecné znaky krizí.

Analytická část se zaměřuje přímo na Velkou depresi. Tato část se dělí do několika logických podkapitol. Úvodní dvě kapitoly se věnují příčinám, které vedly k propuknutí krize a snaží se zachytit historické souvislosti, které umožnily její propuknutí. Další podkapitola se zabývá dopadem ekonomické krize na v teoretické části vymezené agregáty v USA, ale i dalších světových ekonomikách. Samostatná část se věnuje následně vzniklé deflační krizi. Úplným závěrem druhé části se práce věnuje důsledkům krize, které postihly i tehdejší Československo.

Klíčová slova: Globální, ekonomická krize, HDP, inflace, nezaměstnanost, USA

Summary

This thesis follows up topic of The Great Depression, which impacted economics of the USA and economics of the major part of the world in late 20's of 20th century. Thesis consists of two main parts, which are theoretical and analytical parts. Theoretical part is focused on interpretation of fundamental macroeconomical aggregates, which are currently, but even historically used for description of different economics. This part describes three main aggregates - product, inflation and unemployment. Second part of this part focus on crisis as such, its typology how it is presented in literature and general characteristics of crisis.

Analytical part focus straight on The Great Depression. This part is divided into several logical chapters. First three chapters are devoted to causes, which let to beginning of the crisis and tries to capture historical circumstances. Next chapter describes impact of the crisis on previously defined macroeconomical aggregates in USA and other main global economics. Seperate chapter aids of following deflationary crisis. The last part is devoted to impacts of the crisis on Czechoslovakia.

Keywords: Global, economical crisis, GDP, inflation, unemployment, USA

1.	Úvod	5
2.	Cíl práce a metodika.....	6
3.	Teoretická východiska	7
	Základní makroekonomické agregáty	7
3.1.	Produkt.....	7
3.1.1.	Hrubý domácí produkt	7
3.1.2.	Hrubý národní produkt	9
3.1.3.	Čistý domácí a čistý národní produkt.....	10
3.1.4.	Nominální a reálný produkt	11
3.1.5.	Metody výpočtu HDP	12
3.1.6.	Omezení při výpočtu HDP	16
3.2.	Inflace.....	19
3.2.1.	Míra inflace	19
3.2.2.	Cenové indexy	19
3.2.3.	Typologie inflace	22
3.2.4.	Důsledky a náklady inflace	28
3.2.5.	Protiinflační politika	29
3.3.	Nezaměstnanost	30
3.3.1.	Měření nezaměstnanosti	31
3.3.2.	Typologie nezaměstnanosti	32
3.3.3.	Důsledky nezaměstnanosti	36
3.4.	Finanční krize	37
3.4.1.	Bankovní krize	38
3.4.2.	Měnová krize.....	39
3.4.3.	Dluhová krize.....	40
3.4.4.	Burzovní krize.....	41
3.4.5.	Obecné znaky krizí.....	42
4.	Empirická část	43
4.1.	Velká hospodářská deprese	43
4.2.	Příčiny vzniku Velké deprese.....	43
4.2.1.	Teorie Johna Maynarda Keynesa	44
4.2.2.	Teorie Hymana Minského	46

4.3.	Historický kontext Černého čtvrtku 1929	48
4.3.1.	Počátek Velké deprese	48
4.3.2.	Černý čtvrtek 1929	51
4.3.3.	Přechod ke krizi hospodářské	52
4.4.	Vývoj základních makroekonomický agregátů	53
4.4.1.	Hrubý domácí produkt USA.....	53
4.4.2.	Hrubý domácí produkt Kanady	54
4.4.3.	Shrnutí vývoje HDP USA a Kanady	56
4.4.4.	Hrubý domácí produkt Německa, Francie a Velké Británie	56
4.4.5.	Inflace v USA.....	59
4.4.6.	Inflace v Kanadě	60
4.5.	Nezaměstnanost	61
4.5.1.	Nezaměstnanost v USA	61
4.6.	Deflační krize	62
4.6.1.	Přehnané reparační nároky	62
4.6.2.	Růst cen zlata	63
4.6.3.	Dopady krize v Československu.....	64
5.	Závěr.....	70
6.	Literatura.....	72

1. Úvod

Koncem 20. let minulého století byla americká ekonomika postižena jednou z nejhlubších krizí ve své historii, ne-li tou úplně nejhlubší. Důsledky tohoto ekonomického otřesu byly katastrofální nejen pro Spojené státy, ale i pro další světové ekonomiky, které v podmínkách počínající globalizace a propojených trhů byly rovněž zasaženy. Ve Spojených státech došlo následkem krize k ohromnému propadu do té doby prosperující a silné ekonomiky. Téměř každé odvětví bylo touto krizí zasaženo. Propad postihl od zemědělství, přes průmyslová odvětví až po služby. Následky byly pro široké společenské vrstvy zdrcující.

Za počátek krize se bere datum 24. října 1929, kdy došlo k skokovému propadu cen akcií na new yorské burze na Wall Street, nicméně minimálně indikátory blížícího se kolapsu byly patrné už mnohem dříve. Krach burzy, který byl vyhlášen 25. října 1929 odstartoval hlubokou recesi, která byla postupně překonána až v polovině 30. let a znamenala devastující dopad na obyvatele nejen USA:

V důsledku krachu burzy došlo v následujících letech k propadu HDP o více než 30% oproti roku 1929. Bankovní sektor byl decimován takovým způsobem, že zbankrotovalo na 10 000 bank po celé Americe a bylo nutno uzavřít více než třetinu všech poboček. Velké průmyslové podniky nebyly schopné financovat svoje provozy a došlo k masovému propuštění, které vyústilo v míru nezaměstnanosti převyšující 20%. Téměř polovina obyvatel Spojených států byla pod či na hranici chudoby a politická reprezentace nebyla schopna situaci dlouhá léta stabilizovat nebo alespoň předvídat a mírnit dopady. Světová ekonomická krize roku 1929 měla i mnohem dalekosáhlejší dopady, a to zejména jako jeden z faktorů, který v Německu umožnil NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem nabytí moci, které vedlo k rozpoutání 2. Světové války.

Téma práce jsem si vybral, jelikož se mi zdá velmi zajímavé a bohužel ve světle nedávné (a ještě plně nepřekonané) světové krize i značně aktuální.

2. Cíl práce a metodika

Cílem teoretické části je poskytnout komplexní vyložení makroekonomických agregátů, které se využívají k popisu ekonomik. Makroekonomické agregáty jako je hrubý domácí produkt, nezaměstnanost nebo inflace se skloňují dnes a denně ve všech médiích, a proto si tato kapitola stanovuje za cíl jejich co nejpřesnější vymezení. Jednotlivé podkapitoly se zaměřují na tři nejčastěji využívané agregáty a snaží se vyložit, co je jejich obsahem, co zachycují a jak se tyto ukazatele zjišťují.

Analytická část práce sleduje několik dílčích cílů. Prvním cílem je přiblížení příčin a konsekvencí, které vedly až ke krachu na americké burze a k světové ekonomické krizi, která bezprostředně následovala. Cílem dalších podkapitol je postřehnutí dopadu průběhu krize na v teoretické části vymezené makroekonomické agregáty. Posledním dílčím cílem je postřehnutí důsledků krize nejen na USA, ale i na další světové ekonomiky a to včetně dopadů způsobených krizí na českou, respektive československou ekonomii.

Metodický postup spočívá zejména na analýze a následné sumarizaci odborných zdrojů, které se věnují jednak využívaným makroekonomickým veličinám, tak i tématu ekonomických krizí a zejména zdrojů, které se přímo věnují Velké depresi roku 1929.

3. Teoretická východiska

Základní makroekonomické agregáty

Makroekonomické agregáty představují souhrnné národohospodářské veličiny, pomocí nichž se od počátku 30. let 20. století měří rozsah hospodářské činnosti jednotlivých zemí. Jejich pomocí lze měřit ekonomický výkon dané země. Obecně lze rozlišit mezi stavovými a tokovými veličinami. Stavové veličiny slouží k měření ekonomické hodnoty, např. množství peněz v oběhu, počet pracovních sil, objem úspor apod. v daném časovém okamžiku. Tokové veličiny jsou veličiny měřené za určité časové období. Vyjadřují pohyb některé veličiny (např. investic, důchodu) za jednotku času, např. za rok (Jurečka a kol., 2009: 7 - 8).

3.1. Produkt

V následující podkapitole jsou vysvětleny následující pojmy: hrubý domácí produkt, hrubý národní produkt, čistý domácí produkt, čistý národní produkt a nominální produkt, reálný produkt.

3.1.1. Hrubý domácí produkt

Hrubý domácí produkt (HDP) je součtem peněžních hodnot finálních (konečných) výrobků a služeb, vyprodukovaných během jednoho roku výrobními faktory alokovanými (umístěnými) v dané zemi (bez ohledu na to, kdo tyto faktory vlastní). Následuje hlubší analýza definice.

Do výpočtu HDP se nezahrnují tzv. **meziprodukty** (též polotovary), neboť by docházelo k jejich několikanásobnému započtení. Tento fakt lze ilustrovat na příkladě hodnoty oceli používané k výrobě automobilů (Jurečka a kol., 2009: 8). Kdyby byla hodnota oceli do HDP započtena jako produkt ocelárny, poté znovu jako plech dodávaný válcovnou automobilce a nakonec jako automobil samotný, byla by ve výsledném agregátu započtena celkem třikrát. Dalším příkladem je hodnota dřeva, jakožto produkt lesního podniku, desky, jakožto produkt pily a nábytek, jakožto produkt nábytkářského podniku. Také v tomto případě by došlo k fiktivnímu zvětšování hodnoty výsledného ukazatele.

Helísek (2002: 34) charakterizuje meziprodukty jako vstupy podniků v podobě statků jednorázově spotřebovaných nebo dále zpracovaných a upravených ve výrobě, jako zejména suroviny, energie, palivo, polotovary, materiály a služby podnikům.

Do hodnoty HDP je zahrnuta pouze hodnota konečných neboli **finálních statků**. Obvykle bývá tímto termínem označováno spotřební zboží, které nakupují domácnosti k přímé spotřebě. Takové statky jako jsou buldozery nebo válcovací stolice nejsou určeny ke konečné spotřebě, a v tomto smyslu nejsou finálními statky a do výpočtu HDP by tudíž neměly být zahrnuty. Zde je totiž finalita chápána z hlediska firmy, která kupuje investiční statek pro svou výrobní spotřebu (Jurečka a kol., 2009: 9).

Produkční aktivita ekonomiky je velmi rozmanitá. K jejím výsledkům patří jak ocelové roury a mikročipy, tak i kukuřice a hovězí maso, protitanková děla i dětské hračky, pasti na myši i baletní představení, stříhání vlasů i knihy. Z toho vyplývá, že sčítat rozdílné produkty v jejich naturální neboli fyzické podobě, není možné. Z tohoto důvodu je nutno vyjádřit veškerou aktivitu v **peněžních hodnotách**. HDP lze chápat jako součet hodnot vytvořené produkce, přičemž hodnota produkce je dána součinem její kvantity a ceny. Americký ekonom W. J. Baumol o produktu ekonomiky říká: *"Ještě nikdo neviděl, nedotkl se, necítil ani nejedl jednotku hrubého produktu - je to však abstrakce, na níž je budována makroekonomická analýza"* (Jurečka a kol., 2009: 8).

V prostředí české ekonomiky, v němž se po několik desetiletí do makroekonomických agregátů zahrnovaly pouze materiální užitné hodnoty, je důležité poznamenat, že součástí hrubého domácího produktu jsou jak produkty materiální, tak i nemateriální povahy, tzn. jak **hmotné výrobky**, tak také **služby**. Produktem proto jsou nejen videorekordéry a počítače, chléb a máslo, ale také divadelní představení, ošetření v nemocnici, právní pomoc nebo úklid města. Zatímco výrobky jsou produktem primární sféry (zemědělství, lesnictví, těžba, rybníkářství a lov) a sekundární sféry (zpracovatelský průmysl), služby jsou produktem sféry terciární (Jurečka a kol., 2009: 9).

Produkční aktivita v zásadě představuje nepřetržitý neboli kontinuální proces, který nezačíná na Nový rok a nekončí Silvestrem. Má-li však společnost žít, musí spotřebovávat. A pokud má společnost spotřebovávat, musí vyrábět. Za účelem uchopení tohoto nepřetržitého procesu je nutné vymezit období, v jehož rámci lze rozsah produkční aktivity změřit. Takovým to obdobím je **kalendářní rok**, někdy též označován "hospodářský" rok (Jurečka a kol., 2009: 9).

Do výpočtu HDP lze zahrnout pouze výrobky a služby vyprodukované v daném roce. To znamená, že hodnoty jiných statků, byť se s nimi v daném roce obchoduje, musí být vyloučeny. Do HDP daného roku tak nelze započítat hodnotu "ojetého" automobilu vyrobeného v některém z předcházejících let, byť bylo v daném roce prodáno a koupeno. Stejně tak nelze započítat hodnotu domu, který byl sice ve sledovaném období prodán a koupen, avšak postaven byl v předcházejících letech. Výrobky vyprodukované avšak neprodané v daném roce představují tzv. změnu zásob hotové výroby a do HDP jsou započítávány jakou součást investic (Jurečka a kol., 2009: 9).

3.1.2. Hrubý národní produkt

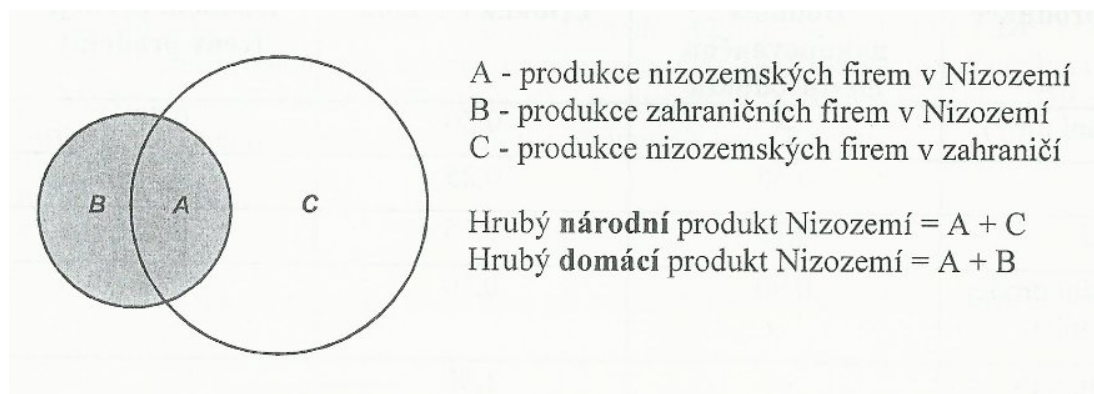
V soudobém globalizovaném světovém hospodářství dochází k významným mezistátním přesunům pohyblivých výrobních faktorů, tj. práce a kapitálu. V důsledku toho je vlastnická a geografická struktura výrobních faktorů země poněkud složitější. Část výrobních faktorů na jejím území patří zahraničním vlastníkům, na druhé straně část faktorů vlastněných občany dané země operuje v zahraničí¹ (Jurečka a kol., 2009: 17).

Hrubý národní produkt (HNP) představuje výsledek fungování výrobních faktorů ve vlastnictví rezidentů dané země. Statisticky je tato okolnost zohledněna tím, že k hrubému domácímu produktu jsou připočteny důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví rezidentů (tuzemců), které fungují v zahraničí, a odečteny důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví nerezidentů (cizozemců), které fungují v dané národní ekonomice.

¹ Taková situace je typická pro vyspělé světové ekonomiky. Situace v České republice je v tomto smyslu poněkud asymetrická, neboť česká vlastnická pozice v zahraničí je mimořádně slabá.

HDP je tedy zvýšen o tzv. saldo zahraničních důchodů, které může být jak kladné, záporné nebo nulové (Helísek, 2002: 35). Schematicky je vztah mezi hrubým domácím a hrubým národním produktem znázorněn na obrázku 1.

Obr. 1: Vztah hrubého domácího a národního produktu Nizozemí

Zdroj: Jurečka a kol., 2009: 16

3.1.3. Čistý domácí a čistý národní produkt

Pro upřesnění rozdílu mezi hrubým domácím (hrubým národním) a čistým domácím (čistým národním) produktem je dále blíže vysvětlena problematika investic. Investicemi v tomto případě rozumíme investice soukromé tzn. investice soukromých podniků, firem. Tyto investice mají dva základní komponenty: investice fixní a investice v podobě zásob. Jako **fixní investici** lze označit např. nákup nové budovy, stroje nebo zařízení, tzn. nákup kapitálového statku firmou. Za **investici v podobě zásob** lze považovat změnu ve stavu zásob surovin, rozpracovaných výrobků a hotové produkce. Souhrn všech investic představuje tzv. hrubé investice. Tyto hrubé investice lze dále klasifikovat na **investice restituční** (obnovovací), které nahrazují opotřeбенá výrobní zařízení a budovy (v podstatě se jedná o amortizaci), a **investice čisté** (rozvojové), jejichž cílem je rozšíření výrobní kapacity firmy. Z hlediska ekonomického růstu jsou důležité především investice čisté, neboť právě ony umožňují zvětšovat produkční aparát ekonomiky a vstřebávat nové poznatky výzkumu a vývoje (Jurečka a kol., 2009: 11).

Z teoretického hlediska je rozlišení mezi hrubým a čistým produktem (ať už národním nebo domácím) poměrně jednoduché. Pokud jsou do výpočtu agregátu zahrnuty hrubé (celkové) investice, bude výsledkem hrubý produkt. Pokud jsou do výpočtu agregátu zahrnuty investice čisté, bude výsledkem čistý produkt. Jinými slovy lze konstatovat, že hrubý domácí (národní) produkt se liší od čistého domácího (národního) produktu tím, že na rozdíl od čistého domácího (národního) produktu zahrnuje také restituční investice (amortizaci). Ve statistické praxi však bývá velice obtížné, pokud je to vůbec možné, odlišit čistou a restituční investici.

Např. firma nahrazující starý obráběcí stroj novým, který je výrazně výkonnější. V tomto případě jsou akt obnova a akt rozšíření propojeny a je velmi obtížné je kvantitativně separovat. Právě v důsledku těchto praktických potíží se lze častěji setkat v makroekonomických analýzách s použitím hrubým agregátů (Jurečka a kol., 2009: 12).

3.1.4. Nominální a reálný produkt

Hrubý domácí produkt představuje v podstatě hodnotu ekonomiky, kterou lze specifikovat jako součin množství jednotlivých produktů a jejich cen. Ceny se však v čase mění, což má v praxi za následek to, že hodnota vypočteného HDP roste, přičemž množství produkce zůstává stejné nebo dokonce klesá. Za účelem rozlišení růstu množství vyprodukovaných výrobků a služeb od růstu jejich cen lze zavést měření produkční aktivity na základě rozlišení mezi nominálním a reálným produktem. **Nominální** HDP je měřen v tržních cenách sledovaného období neboli v tzv. běžných cenách. Hrubý domácí produkt, který zachycuje pouze změnu fyzického objemu produkce, se nazývá **reálný** HPD. Pro jeho vyjádření se používají stálé ceny, neboli ceny výchozího (základního) roku (Pavelka, 2006: 24).

Z velikosti reálných produktů vytvořených v jednotlivých letech lze usuzovat o skutečném ekonomickém růstu. Reálný produkt lze vypočítat buď tak, že jsou jeho složky, tzn. výrobky a služby, oceněny stálými cenami, nebo defilováním nominálního produktu tzn. očištěním nominálního produktu o vliv inflace (Jurečka a kol., 2009: 12).

3.1.5. Metody výpočtu HDP

V odborné literatuře lze rozlišit tři základní metody výpočtu hrubého domácího produktu a to: výdajovou metodu, důchodovou (příjmovou) metodu a metodu přidané hodnoty (výrobní).

Výdajová metoda

Výdajovou metodou se hrubý domácí produkt zjišťuje tak, že se sečtou všechny výdaje vynaložené na finální statky a služby. Celkové výdaje na finální statky a služby lze rozdělit na (Pavelka, 2006: 19 - 20):

- **Výdaje domácností na spotřebu (C)**, které zahrnují výdaje domácností na statky krátkodobé spotřeby (potraviny, oblečení, apod.), statky dlouhodobé spotřeby (automobily, televizory, apod.) a služby (vzdělávání, doprava, apod.).
- **Výdaje na investice (I)** představující přírůstek zásoby kapitálu během daného časového období. Zásoba kapitálu je celkové fyzické množství kapitálu v ekonomice. Důležité je brát v úvahu fakt, že pod pojmem investice se rozumí investice reálné nikoliv investice v podobě finančních investic (např. nákup cenných papírů). Finanční investice totiž mění pouze strukturu firemního portfolia, nedochází tak k reálnému zvyšování zásob kapitálu.
- **Výdaje vlády na nákupy statků a služeb (G)**. Obecně lze celkové vládní výdaje rozdělit na vládní nákupy statků a služeb a výdaje na transfery. Do výpočtu HDP výdajovou metodou se zahrnují pouze první z výše zmíněných, tj. výdaje vlády na nákupy statků a služeb. Tato kategorie se od transferu liší tím, že vláda za ně dostává vždy určitou protihodnotu. Vládní nákupy statků a služeb zahrnují např. výdaje vlády na školství, zdravotnictví, obranu, platy státních zaměstnanců, dále investiční výdaje vlády, např. výdaje na stavbu dálnic, železnic, apod.

- **Čistý export (NX)** je poslední položkou zohledňovanou při výpočtu HDP výdajovou metodou. Čistý export se vypočítá jako celkový export minus import. Export (vývoz) představuje statky a služby prodávané v zahraničí. Tím, že subjekty v zahraničí nakupují domácí statky a služby, zvyšují HDP domácí země. Proto se vývozy přičítají. Naopak import (dovoz) představuje nákup statků a služeb, které byly vyprodukovány v zahraničí. Importované statky a služby pak tvoří část spotřeby domácností, investic a výdajů států na nákupy statků a služeb. Protože však nezvyšují domácí produkt, musí se jejich hodnota při výpočtu HDP odečíst.

Důchodová (příjmová) metoda

Druhým přístupem ke zjišťování hodnoty hrubého domácího produktu je důchodová metoda. Tvorbě statků vždy odpovídá relevantní tvorba důchodů plynoucích z poskytování služeb výrobních faktorů, potřebných k vytvoření daných statků. Tyto důchody jsou zároveň nákladem na získání služeb výrobních faktorů, proto je možno označit tuto metodu též jako nákladovou. Vyjádřením podílu jednotlivých příjemců důchodů na celkovém důchodu je zároveň zhruba vyjádřeno prvotní rozdělení produktu. Dochází ke sčítání následujících důchodů (vždy před zdaněním):

- **Mzdy a platy**, včetně ostatních nákladů zaměstnavatelů na pracovní sílu (zejména sociální a zdravotní pojištění).
- **Úroky** získané domácnostmi a vládou, a to úroky čisté, tj. přijaté minus vyplacené.
- **Renty** ve smyslu důchodů, které plynou domácnostem z vlastnictví půdy a nemovitostí. Obsahují i tzv. imputované důchody (odhadem), tj. pomyslný příjem, který by vlastník vyplácel sám sobě při používání své vlastní nemovitosti.
- **Důchodu ze sebezaměstnání** (např. podnikatelé jako živnostníci) z nichž se nedá rozlišit složka pracovního důchodu a důchodu z podnikání.

- **Zisky ostatních podniků** (před rozdělením akcionářům a podílníkům). Zisky jsou vyjádřeny jako rozdíl mezi přidanou hodnotou netto (tj. bez opotřebení fixního kapitálu) a mzdami, bez nepřímých daní (Helísek, 2002: 36).

Součet všech důchodů plynoucích ze služeb výrobních faktorů se nazývá **národní důchod**. Hodnota národního důchodu je nižší než hodnota hrubého domácího produktu. Tento fakt lze vysvětlit na následujícím příkladu. Rodina si zakoupí nový automobil za 300 000 Kč. To je cena automobilu, s níž se pracuje při výpočtu HDP výdajovou metodou. Celá tato částka se však nestává důchodem vlastníků výrobních faktorů, které se na výrobě automobilu podílely. Vysvětlením této skutečnosti je, že část ceny je tvořena daní, kterou musí prodejce odvést do státního rozpočtu. Daně, které jsou součástí ceny statků se nazývají daně nepřímé. K nepřímým daním patří v podmínkách české ekonomiky daň z přidané hodnoty (DPH) a daň spotřební. První krok k vypočtení hodnoty hrubého domácího produktu příjmovou metodou je tedy připočtení hodnoty nepřímých daní k národnímu důchodu. Dále je důležité si uvědomit, že část ceny připadá na obnovu zařízení, které bylo použito k výrobě automobilu a které se během výrobního procesu opotřebovávalo. Postupně amortizované (odepisované) zařízení musí být po určité době nahrazeno novým. Kupuje se za prostředky z amortizačního fondu, v němž se postupně shromažďují částky odpovídající příslušnému opotřebení a jež jsou součástí ceny. Kromě hodnoty nepřímých daní je nezbytně nutné přičíst i hodnotu amortizace. Z příkladu vyplývá následující závěr. Souhrn důchodů (příjmů) je nižší než hrubý domácí produkt, neboť podoby příjmů vlastníků výrobních faktorů nenabývá ta část HDP, která je odčerpávána v podobě nepřímých daní do státního rozpočtu a do amortizačních fondů. Při výpočtu HDP důchodovou metodou je proto nutné k hodnotě národního důchodu přičíst nepřímé daně a amortizaci (Jurečka a kol., 2009: 14).

Metoda přidané hodnoty

Třetím způsobem výpočtu HDP je metoda, která je založena na součtu přidané hodnoty všech jednotlivých výrobců, resp. ve všech odvětvích, která se na tvorbě produktu podílela.

Přidaná hodnota je tvořena hodnotou výstupu podniku v podobě prodávaného produktu, která je zmenšena o hodnotu spotřebovaných a zpracovaných meziproduktů (Helísek, 2002: 34). Praktické použití této metody je ilustrováno v tabulce 1.

Tab. 1: Metoda přidané hodnoty

	Spotřeba meziproduktů	Přidaná hodnota	Příjem z prodeje
Lesní společnost	0	100	100
Dřevařský závod	100	50	150
Papírny	150	80	230
Tiskárna	230	60	290
Prodejna knih	290	120	410
Σ	770	410	1180

Zdroj: Pavelka, 2006: 22.

Lesní společnost nepotřebuje k vypěstování stromů žádný meziprodukt a prodá dřevařskému závodu stromy ke zpracování za 100 Kč. Protože však nemá spotřebu žádných meziproduktů, vytvoří přidanou hodnotu 100 Kč. Dřevařský závod nakoupené stromy zpracuje na dřevo. Toto dřevo dále prodá papírnám za 150 Kč. Protože však za stromy zaplatil 100 Kč, lze rozdílem zjistit, že dřevařský závod zvětšil hodnotu produktu o 50 Kč. Papírny dřevo zpracují na papír a ten prodají tiskárnám za 230 Kč. Z toho je patrné, že velikost přidané hodnoty na tomto stupni výroby činí 80 Kč. Tiskárna z tohoto papíru vyrobí knihu a dodá ji prodejcům knih za 290 Kč. Přidaná hodnota tiskárny je tedy 60 Kč. Nakonec lze knihu koupit v knihkupectví za 410 Kč. Přidaná hodnota prodejny knih činí 120 Kč. V ilustrovaném příkladě si lze povšimnout, že při součtu přidané hodnoty na jednotlivých stupních produkce, lze dospět k částce 410 Kč, což je stejná částka, za kterou se kniha prodává v knihkupectví. Těchto 410 Kč je tedy hodnota hrubého domácího produktu. V případě použití metody přidané hodnoty nedochází k tzv. dvojímu započítávání. Pokud by v ilustrovaném příkladě došlo k mylnému vícenásobnému započítání hodnot produkce, činila by částka HDP 1180 Kč. K tomuto závěru je však nutné poznamenat, že HDP je v tržních cenách, proto by se správně k přidaným hodnotám měly připočítat nepřímé daně a případně odečíst dotace, které jsou jakoby zápornými daněmi (Pavelka, 2006: 22).

3.1.6. Omezení při výpočtu HDP

Zavedení makroekonomických agregátů umožnilo měřit produkční a spotřební potenciál jednotlivých národních ekonomik a kvantifikovat ekonomickou teorii. Přes velký přínos systému národních účtů pro teoretickou a praktickou ekonomii nelze přehlédnout, že používané ukazatele nejsou dokonalé a obsahují některé nepřesnosti.

Problém stínové ekonomiky

Kromě označení stínová ekonomika se lze setkat také s označeními "neoficiální", "podzemní", "druhá", "skrytá", "podpovrchová" apod. Za stínovou je označována ta část ekonomiky, jejíž činnost je zatajována a která se vymyká státnímu usměrňování a zdaňování. Tento sektor ekonomiky tak není podchycen, nebo je nepřesně, ve statistikách HDP. Stínová ekonomika představuje konglomerát nejružnějších pololegálních a nelegálních hospodářských činností, které se prolínají celým hospodářským životem země (Jurečka a kol., 2009: 17).

Problém opotřebením

Výpočet HDP nebere v úvahu, zda je obnova kapitálových statků v důsledku jejich opotřebením malá či velká. Hrubý domácí produkt bývá v analýzách upřednostňován před čistým domácím produktem proto, že odhadnout míru opotřebením je velmi obtížné. Z hlediska výdajů ekonomických subjektů je rozsah spotřeby fixního kapitálu důležitý, protože rozsah amortizace má přímý dopad na velikost spotřeby. Před nástupem nové ekonomiky, jejímž výrazným rysem je dynamicky rostoucí využívání informačních technologií a jejich zvyšující se podíl na zásobě kapitálových statků, se dynamika hrubého a čistého domácího produktu vyvíjela velmi podobně (pokud nedocházelo ke změně struktury produkce a k výkyvům v objemu produkce). Protože se míra opotřebením obtížně statisticky odhaduje a vývoj ukazatelů byl velmi podobný, nevznikal vážnější problém. Ovšem zmíněný nástup informačních technologií znamená důležitou změnu. Velký podíl informačních technologií na objemu kapitálových statků a nižší životnost počítačů a jejich softwaru znamená (za jinak stejných podmínek) větší opotřebením za časovou jednotku (Klacek, 2011: 51).

Vzdělání a zdravotní péče jako veřejný statek versus soukromý statek

Problémy při odhadu hodnoty veřejných statků typu zdravotní péče a vzdělání souvisejí s tím, že tržní ocenění těchto statků buď neexistuje, nebo neodráží hodnotu těchto služeb. Principem národních účtů je odhad makroekonomických agregátů bez ohledu na strukturu institucionálních jednotek. Podle tohoto pravidla bezrozdílnosti tedy nemůže dojít k rozdílnému zachycení téže služby v různých zemích s různým institucionálním uspořádáním. Pokud je daná služba v jedné zemi poskytována jako veřejný statek a v jiné zemi jako soukromý statek, celkový výstup objemu služeb musí zůstat shodný. Pokud je například zdravotní péče soukromým statkem a domácnost má sjednáno soukromé zdravotní pojištění, pak je čerpání zdravotní péče domácností proplaceno a disponibilní důchod se nemění - výdaj za služby je pak domácností proplacen pojišťovnou. Pokud je ale zdravotní péče statkem veřejným, pak ji hradí stát formou výnosů z daní - disponibilní důchod domácností je snížen o placenou daň a čerpání této péče není doprovázeno finanční platbou pro domácnost. V tomto případě tedy není respektováno pravidlo bezrozdílnosti. Tento problém je řešen tak, že data o upraveném disponibilním důchodu domácností obsahují také hypotetickou hodnotu služeb poskytovaných vládou přímo občanům (Nečadová, 2012: 7).

Problém tzv. defenzivních služeb veřejného sektoru

Mezi tyto služby patří například náklady domácností spojené s dopravou do zaměstnání nebo vládou hrazené náklady na vězeňský systém. Protože tyto výdaje samy o sobě nepřinášejí domácnostem užitek, nejsou konečným produktem, ale formou meziprojektu. HDP by měl být alespoň v určité míře od těchto defenzivních výdajů očištěn (Nečadová, 2012: 7).

Problém zachycení kvalitativních změn

Rozlišení inflace od kvalitativních změn výrobků a služeb je pokládáno za jeden z nejsložitějších statistických problémů. Cenové indexy mohou ekonomický růst podceňovat a nadhodnocovat míru inflace a naopak. Konstrukce cenových indexů i způsob jejich používání mají totiž vliv na vypovídací schopnost reálných ukazatelů výkonnosti ekonomiky. Cenové indexy zjednodušeně řečeno porovnávají běžné ceny statků a služeb v daném roce s cenami základního roku.

Protože při významných strukturálních změnách tyto stálé ceny, fixované k základnímu roku, rychle zastarávají a zkreslovaly by tak výslednou reálnou veličinu, statistické úřady používají tzv. metodu řetězení (chain-linked volume measures). V podmínkách nové ekonomiky, v souvislosti s dynamickými změnami zejména v oblastech informačních a komunikačních technologií, jsou v cenových indexech změny kvality obvykle podhodnoceny a cenové indexy a vykazovaná míra inflace tudíž nadhodnoceny. Pokud je míra inflace nadhodnocena, pak je reálný důchod podhodnocen (Nečadová, 2012: 7 - 8).

HDP nezohledňuje stav životního prostředí

Pokud je růst HDP na obyvatele doprovázen zhoršením životního prostředí, důsledkem je nižší nárůst, případně i pokles ekonomického blahobytu. Identifikovat příspěvek životního prostředí pro ekonomický rozvoj společnosti umožňuje systém environmentálního a ekonomického účetnictví (SEEA). Tzv. environmentálně upravený domácí produkt získáme, když HDP odečteme spotřebu vyprodukovaného kapitálu (amortizaci) a také náklady spojené s čerpáním přírodních zdrojů a znečišťováním a poškozováním životního prostředí (Ritschelová a kol., 2000: 78).

HDP nezachycuje hodnotu aktivit volného času

V rámci aktivit volného času se rozlišuje hodnota produkce, kterou poskytují domácnosti sami sobě, osobní péče a odpočinek. Hodnota produkce, kterou poskytují domácnosti sami sobě zohledňuje čas věnovaný domácím pracím, nákupu statků a služeb, dobrovolné pomoci mezi členy domácnosti i mimo domácnost, ale také čas strávený telefonováním, používáním emailu pro osobní účely a čas strávený cestováním. Tuto hodnotu je možno vypočítat jako součin průměrné hodinové mzdy v příslušné kategorii služeb a počtu hodin věnovaných této činnosti. Ve všech třech zemích znamená zjištěná hodnota významné navýšení HDP. Osobní péče zahrnuje především spánek a tělesnou aktivitu spojenou s jídlem a pitím. Do pojmu odpočinek spadají sportovní aktivity, ale také např. náboženské a jiné duchovní aktivity (Nečadová, 2012: 8 - 9).

3.2. Inflace

Z hlediska ekonomie hlavního proudu je **inflace** poruchou rovnováhy základních makroekonomických veličin, která se nejzřetelněji projevuje růstem cen. Růst cen jakožto nejviditelnější symptom inflace je jen vnějším projevem nesouladu ekonomických veličin. Přesto je inflace zpravidla pojmána a definována jako zvyšování cenové hladiny, které má za následek pokles kupní síly peněz. Mankiw (1999: 591) uvádí, že růst cenové hladiny znamená nižší hodnotu peněz, jelikož si za každý dolar nyní koupíte menší množství zboží a služeb.

Opakem inflace je tzv. **deflace**, která představuje takovou situaci v ekonomice, kdy dochází k poklesu cenové hladiny. Dle tempa růstu cenové hladiny lze rozlišit tzv. **dezinflaci**, která znamená snižování míry inflace neboli její zpomalování a **akcelerující inflaci**, která naopak představuje zvyšování míry inflace neboli její zrychlování. V případě, kdy dochází ke stagnaci ekonomiky, což je spojeno s neměnností produktu, a k růstu cenové hladiny, označuje se tato situace jako **stagflace**. V případě, kdy dochází k poklesu ekonomiky resp. jejího reálného produktu a růstu cenové hladiny, jedná se o tzv. **slumpflaci** (Jurečka a kol., 2009: 89 - 90).

3.2.1. Míra inflace

Míra inflace je definována jako míra změny cenové hladiny (Samuelson, Nordhaus, 1991: 306). Jurečka a kol. (2009: 93) uvádí, že míra inflace se rovná procentní změně cenového indexu za určité období. Vypočte se jako rozdíl cenového indexu běžného a základního období, dělený cenovým indexem základního období. Výsledek je poté vynásoben stem. Vzorec pro výpočet míry inflace má následující podobu:

$$\text{Míra inflace} = \frac{\text{Cenovýindex}_t - \text{Cenovýindex}_{t-1}}{\text{Cenovýindex}_{t-1}} \cdot 100 \quad (1)$$

3.2.2. Cenové indexy

K měření vývoje cenové hladiny se používají cenové indexy. Nejběžnějšími jsou index spotřebitelských cen (Consumer Price Index - CPI) a implicitní cenový deflátor (Implicit Price Deflator - IPD).

Index spotřebitelských cen

Tento index odráží změnu cen výrobků a služeb, které kupují domácnosti. Měření vývoje cenové hladiny pomocí tohoto indexu je založeno na srovnání nákladů na nákup typického spotřebního koše výrobků a služeb ve dvou srovnávaných obdobích. Spotřební koš je souborem výrobků a služeb spotřebovávaných typickou domácností. Náklady na nákup zvoleného spotřebního koše v daném (běžném) roce jsou srovnávány s náklady na nákup téhož koše v roce základním, tzn. v roce, který byl stanoven jako rok výchozí. Index spotřebitelských cen je možné vyjádřit pomocí následujícího vzorce (Jurečka a kol., 2009: 90 - 91):

$$CPI = \frac{\sum Q_0 \cdot P_1}{\sum Q_0 \cdot P_0} \cdot 100, \quad (2)$$

kde Q_0 představuje spotřební koš v základním období, P_0 jsou ceny statků (zahrnutých do spotřebního koše) v základním období, tzn. ve výchozím roce a P_1 jsou ceny statků (zahrnutých do spotřebního koše) v běžném roce, v němž je vývoj cenové hladiny měřen. Samostatným problémem je stanovení struktury spotřebního koše. Výběr výrobků a služeb coby "cenových reprezentantů" pro výpočet indexu spotřebitelských cen a stanovení jejich váhy v koši, je prováděn na základě průzkumu spotřebitelských zvyklostí a statistiky rodinných účtů. Z hlediska srovnatelnosti údajů by bylo žádoucí, aby struktura spotřebního koše nebyla po co nejdelší dobu měněna. Z hlediska souladu "statistického" koše se skutečnou strukturou spotřeby je žádoucí občasná rekonstrukce koše. Rozpor mezi oběma zájmy se řeší kompromisně: po několika letech, nejčastěji v 5-ti letých intervalech, se struktura koše aktualizuje. Jsou z něj vyřazovány produkty, jejichž podíl ve výdajích obyvatelstva poklesl a naopak jsou zařazovány produkty, jejichž zastoupení ve výdajích obyvatelstva vzrostlo (Jurečka a kol., 2009: 91).

Struktura spotřebního koše platného od ledna 2013 je znázorněna v tabulce 2.

Tab. 2: Spotřební koš od ledna 2013 (stálé váhy roku 2010)

Označení	Název	Váha
1	Potraviny a nealkoholické nápoje	149,82
2	Alkoholické nápoje, tabák	96,00
3	Odívání a obuv	35,93
4	Bydlení, voda, energie, paliva	280,35
5	Bytové vybavení, zařízení domácnosti, opravy	57,97
6	Zdraví	23,07
7	Doprava	105,00
8	Pošty a telekomunikace	36,07
9	Rekreace a kultura	90,37
10	Vzdělávání	7,78
11	Stravování a ubytování	48,56
12	Ostatní zboží a služby	69,03

Zdroj: ČSÚ, 2013.

Největší váha je věnována položce bydlení, voda, energie, paliva, následují potraviny a nealkoholické nápoje, doprava, alkoholické nápoje a tabák, rekreace a kultura apod. Spotřební koš má přirozeně různý obsah v různých zemích světa. Největší rozdíl je možné pozorovat mezi zeměmi vyspělými a rozvojovými. Čím je země chudší, tím větší část spotřeby domácností tvoří nejzákladnější položka potraviny a bydlení.

Implicitní cenový deflátor

Implicitní cenový deflátor (deflátor HDP) je představován zlomkem, v jehož čitateli je hodnota hrubého domácího produktu daného (běžného) roku vyjádřena v běžných cenách tohoto roku, tzn. nominální HDP. Ve jmenovateli zlomku je tentýž HDP, tzn. HDP běžného roku, avšak vyjádřený ve stálých cenách, tzn. v cenách roku, který byl prohlášen za výchozí (základní). Vzorec pro výpočet má následující podobu (Pavelka, 2006: 138):

$$IPD = \frac{HDP_{nominální}}{HDP_{reálný}} \cdot 100 \quad (3)$$

Logika výpočtu IPD je podobná jako logika výpočtu CPI, avšak na rozdíl od indexu spotřebitelských cen nejsou v implicitním cenovém deflátoru zahrnuty pouze vybrané spotřební statky, nýbrž všechny statky, jež jsou v produktu ekonomiky zastoupeny. Právě skutečnost, že ve zlomku se pracuje s celým produktem, tzn., že jsou zde zahrnuty jak potraviny, tak i obráběcí stroje, traktory a letadla, činí z IPD přesnější indikátor cenového vývoje než je index spotřebitelských cen (Jurečka a kol., 2009: 93).

3.2.3. Typologie inflace

Podle toho, zda podněty k inflaci vycházejí ze strany poptávky nebo nabídky, podle rychlosti inflace a podle povahy samotných inflačních podnětů, lze rozlišit několik typů inflace. Typologie inflace je potřebná pro volbu optimálních ekonomických, institucionálních, psychologických a jiných nástrojů protiinflační politiky.

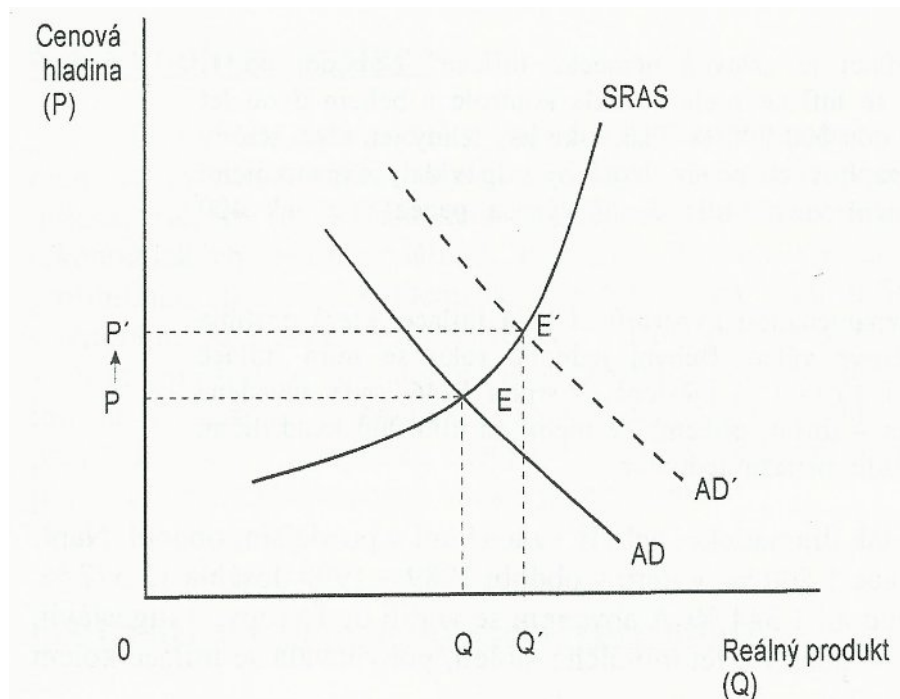
Poptávková inflace

Poptávková inflace (obr. 2) je obecně způsobena pozitivním poptávkovým šokem. Tento pozitivní poptávkový šok může být vyvolán vším, co vede ke zvýšení poptávky neboli k posunu křivky agregátní poptávky doprava. Jedná se o růst vládních výdajů, růst investičních výdajů firem, růst spotřebních výdajů domácností nebo zvýšení čistého exportu (Pavelka, 2006: 140).

Helísek (2002: 219) uvádí, že specifikace příčin této formy inflace se liší podle přístupu k agregátní poptávce:

- **Keynesiánský přístup** připouští vliv zvýšení jednotlivých výdajů tvořících agregátní poptávku (výdajů spotřebních, investičních, vliv čistého exportu, vliv fiskální politiky) s doprovodným kolísáním rychlosti oběhu peněz, jakož i vliv růstu peněžní zásoby s nepřímým transmisičním mechanismem.
- **Monetaristický přístup** připouští pouze vliv kolísání peněžní zásoby (tedy měnové politiky centrální banky) na agregátní poptávku s přímým transmisičním mechanismem. Soukromý sektor a jeho výdaje jsou samy o sobě v zásadě stabilní. Vliv fiskální politiky je (téměř) eliminován tzv. vytěšňovacím efektem. Monetaristé docházejí tudíž k závěru, že inflace je vždy a všude monetárním jevem.

Obr. 2: Poptávková inflace

Zdroj: Jurečka a kol., 2009: 98.

Jurečka a kol. (2009: 99) jmenuje následující příčiny poptávkové inflace:

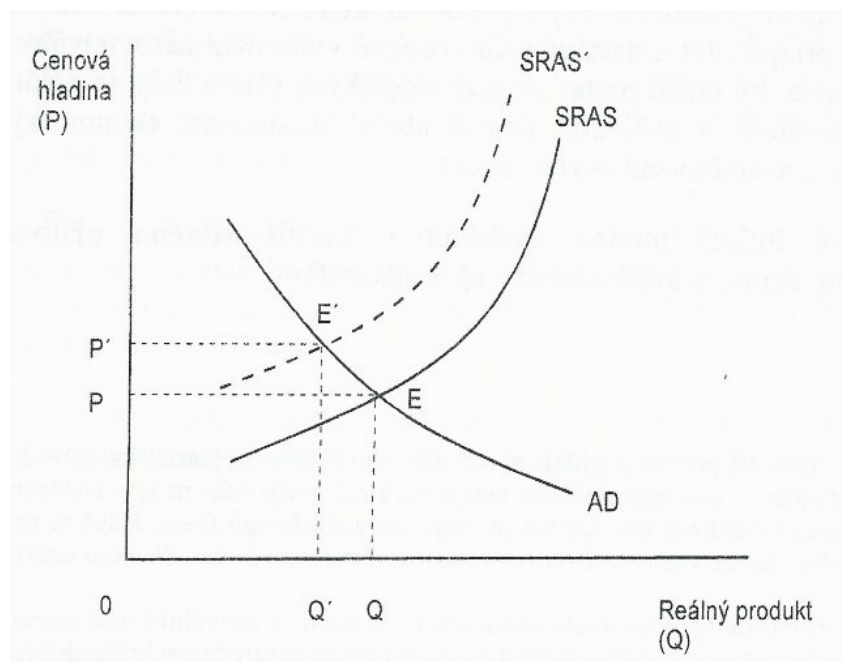
- Velmi častým zdrojem poptávkové inflace bývá přílišné zvyšování agregátní poptávky deficitním financováním ze státního rozpočtu. Dochází k tomu především tehdy, probíhá-li deficitní financování v podmínkách, kdy se ekonomika nachází na úrovni svých potenciálních možností, tzn. na úrovni potenciálního produktu. Přehřátí ekonomiky dodatečnými výdajovými injekcemi vede zpravidla k dočasnému přírůstku produktu, avšak zároveň k trvalému zvýšení cenové hladiny.
- Poptávkově inflační vliv může mít také výrazné vzednutí vlny velkorozměrných a zdlouhavých investičních aktivit. Zatímco důchodotvorný účinek investice se dostavuje okamžitě a vyvolává poptávku, kapacitotvorný účinek, tzn. zvýšení nabídky, se dostavuje se zpožděním, někdy až několikaletým. Za normálních okolností "dozrávají" během takto vzniklé časové mezery jiné investice a jejich produkty zaplňují potenciální inflační mezeru.
- Inflačně působí přílišná úvěrová emise, která předstihuje růst potenciálního produktu ekonomiky.
- Inflační tlaky může vyvolat nárazové použití dříve vytvořených úspor domácností a firem. Tím se "skokově" zvýší poptávka, které se v krátkém období není schopna nabídka přizpůsobit a nastává proto cenové vyrovnání nerovnováhy.
- Podněty k poptávkové inflaci mohou vycházet i z příliš silného přílivu zahraničního kapitálu, zejména krátkodobého spekulativního.

Nabídková inflace

V soudobé ekonomice může nastat situace, kdy cenová hladina roste, aniž by existovala převaha agregátní poptávky nad agregátní nabídkou a dokonce ani nemusejí být plně využity výrobní faktory a ekonomika se může nacházet pod úrovní potenciálního produktu. Z toho vyplývá, že v cenotvorných procesech se vedle poptávkového faktoru uplatňuje i faktor nabídkový resp. nákladový a proto existuje i nabídková (nákladová) inflace.

Nabídková inflace (obr. 3) označovaná též jako nákladová je nejběžnější případ inflace způsobené negativním nabídkovým šokem, pokud se odpovídajícím tempem nesnižuje agregátní poptávka. Konkrétní podobou této inflace je inflace tlačaná růstem mezd. Jiným výrazným impulsem růstu nákladů je např. růst cen surovin na světových trzích (např. ropné šoky) nebo růst cen dovážených vstupů v důsledku znehodnocení kurzu domácí měny. Variantou nákladové inflace je též inflace tlačaná zisky, kdy podnikatelé zvyšují ceny s cílem zvýšit své ziskové rozpětí. Dále např. dojde-li k růstu nákladů pod vlivem růstu daňového zatížení podniků (nebo pracovníků), kteří reagují zvyšováním cen (nebo mezd a tím i cen), hovoří se o "daněmi tlačené inflaci" (Helísek, 2002: 220).

Obr. 3: Nabídková inflace

Zdroj: Jurečka a kol., 2009: 100.

Podnětem k nákladové inflaci anebo k jejímu zrychlení se mohou stát následující situace, události nebo opatření (Jurečka a kol., 2009: 101 - 102).

- **Zvýšení cen základních surovin** a energií na světových trzích. Již klasickým příkladem takového nákladově-inflačního impulsu byly v minulosti tzv. ropné šoky v 70. letech 20. století, představované mnohonásobným zvýšením cen ropy a ropných produktů.
- **Politické události** (vátky, politické zvraty), které vedou k výše zmíněným cenovým šokům.
- **Růst mezd**, který je rychlejší než růst produktivity práce. Inflace, která plyne z nepřiměřených mzdových požadavků bývá označována jako mzdová neboli "wage-push" inflace.
- **Monopolní (oligopolní) cenotvorná praxe**. Firmy mohou v podmínkách nedokonalé konkurence využívat své dominantní postavení na trhu a zvyšovat ceny své produkce v zájmu maximalizace zisku. Inflace vyvolaná nepřiměřenými požadavky na zisk bývá označována jako zisková neboli "profit-push" inflace.
- **Importovaná inflace**. Někdy může být inflační "nákaza" přenesena ze zahraničí prostřednictvím exportu a importu. Exportují-li firmy své produkty do zemí s vyšší cenovou hladinou, stává se (při daném měnovém kurzu) finanční situace exportních firem příznivější než situace ostatních firem. Mohou si tudíž dovolit vyplácet vyšší mzdy. Ty se však stávají cílem odborů i v jiných firmách, oborech a odvětvích a postupně dochází k mzdovému vzlínání, v důsledku něhož mzdová hladina, a tedy i náklady, rostou v celém hospodářství.
- **Devaluace**. Tím, že se hodnota dané měny devalvací snižuje, musí importující firmy za tytéž komodity platit (v dané měně) vyšší ceny. Tím se tuzemské ceny importovaného zboží zvyšují a v případě, že jde o suroviny nebo polotovary, může se cenový růst dále přenášet do navazujících odvětví.
- **Zvýšení nepřímých daní**. Vlády mohou zvýšením daní, jež jsou součástí cen, podporovat růst cenové hladiny.

Identifikovat prvotní impuls nákladové či poptávkové inflace je velmi obtížné, neboť reálné hospodářství je velmi komplexním jevem, v němž skutečně "všechno se vším souvisí". Z prosté skutečnosti, že ceny jsou současně nákladem i důchodem, vyplývá vzájemné prolínání příčin inflace. Stačí například, aby zvýšená poptávka vyvolala nárůst cen výrobních faktorů, a poptávkový typ inflace přechází v typ nákladový. Často bývá také obtížné rozpoznat, zda zvýšení ceny tím či oním subjektem je zvýšení "obránného" charakteru, které má pouze zachovat stávající důchod subjektu v podmínkách cenového růstu, anebo zvýšení "ofenzivního" typu, jehož cílem je zvýšení podílu na společenském produktu a důchodu. Kromě toho může být interpretace příčin inflace ovlivněna i ekonomickým a sociálním zázemím interpreta. Přes obtíže, kterými je hledání původu inflace doprovázeno, jsou snahy o identifikaci příčin a typu inflace účelné a potřebné, neboť různé typy inflace vyžadují odlišnou protiinflační politiku (Jurečka a kol., 2009: 101).

Mírná, pádivá a hyperinflace

Podle vývoje cenové hladiny, měřené mírou inflace, lze rozlišit tři stupně závažnosti inflace. Poněvadž pro rozlišování mezi těmito stupni nejsou pevně stanovené hranice, jedná se spíše o kvalitativní rozlišení (Klíma, 2004: 69).

Mírná (plíživá) inflace je spojována s jednociferným ročním růstem míry inflace. Protože ceny rostou pomalu, bývá mírná inflace považována za přijatelnou: lidé nemají snahu zbavovat se peněz ve prospěch reálného bohatství. Mírná inflace umožňuje poměrně dobré fungování peněžního systému a nevytváří vážnější problémy ve vývoji ekonomiky. **Pádivá** (cválající) inflace je určena dvou až trojiciferným ročním růstem míry inflace. Pokud se plně rozvine, vyvolává vážné ekonomické poruchy. Kupní síla peněz velmi rychle klesá, lidé se snaží držet jich co nejméně a naopak hromadí různé statky, zejména nemovitosti. **Hyperinflace** je extrémním případem s obrovským růstem cen vyznačovaným tří, čtyř i víceciferným ročním růstem míry inflace. Ceny jsou velmi nestabilní, peníze přestávají plnit svou funkci, často dochází k přímé směně zboží. Hyperinflace vede k rozpadu peněžní soustavy, má silně negativní dopady na ekonomiku a zákonitě znamená nutnost měnové reformy (Klíma, 2004: 69).

3.2.4. Důsledky a náklady inflace

Inflace je spojena s růstem cenové hladiny. Lidé se často obávají o svůj reálný důchod, ale zapomínají, že výdaje kupujících jsou příjmy prodávajících. Proávající promítnou růst cen i do růstu mezd. Ve skutečnosti pak v průměru rostou důchody stejně rychle jako ceny. Tak inflace snižuje pouze kupní sílu peněžní jednotky, ne kupní sílu celkového obyvatelstva (Schiller, 2004: 120 -121).

Inflace je zdrojem ekonomické a v návaznosti na to i sociální nestability. Vnáší nejistotu do ekonomického rozhodování, zejména do rozhodování o investicích. Investiční rozhodování je vždy spojeno s nejistotou a rizikem. Dochází-li však ještě navíc k obtížně předvídatelným cenovým pohybům, rizikovost se dále zvyšuje. Další inflační dopad je spojen se zkracováním časového horizontu, v němž se ekonomické subjekty rozhodují. Důvodem je právě nepředvídatelnost cenových změn, která znemožňuje výhled do vzdálenější ekonomické budoucnosti. Inflace tak brzdí uzavírání dlouhodobých obchodních a kooperačních smluv. Inflace dále snižuje kvalitu informací zprostředkovaných v tržních ekonomikách cenovým systémem.

Signální funkce ceny, která spočívá v informování o vztahu poptávky a nabídky na trzích jednotlivých výrobních faktorů a produktů, je inflací narušována. Ekonomické subjekty zaměňují cenové změny plynoucí ze změn v poptávce a nabídce jednotlivého statku. Velmi závažným mikroekonomickým důsledkem inflace je přerozdělení reálného národního důchodu. Což lze ilustrovat na následujícím příkladě. Ceny zpravidla nerostou u všech výrobků a služeb stejnoměrně, což vede k diferenciaci reálných příjmů výrobců těchto statků i reálných přínosů jejich spotřebitelů. K redistribuci dochází proto, že domácnosti a firmy kupují rozdílné kombinace výrobků a služeb, vlastní rozdílná aktiva a prodávají rozdílné výrobní faktory, resp. jejich služby a rozdílné produkty. Dopad inflace na jednotlivé ekonomické subjekty proto závisí na tom, do jaké míry a jak rychle se mění ceny statků, které tyto subjekty kupují a prodávají (Jurečka a kol., 2009: 106 - 107).

Mezi další dopady inflace patří (Jurečka a kol., 2009: 107):

- Inflace labilizuje měnové kurzy, neboť tím, že mění kupní sílu "národních" peněz, mění i poměr, v němž se tato měna směňuje za jiné měny. Není pochyb o tom, že rozkmitané měnové kurzy neprospívají dlouhodobým obchodním a vůbec hospodářským kontraktům.
- Náklady "ošoupaných podrážek" souvisí se snahou domácností minimalizovat v době inflace hotovost, kterou drží, neboť ta nenese žádný úrok. Lidé se snaží vystačit s menším množstvím hotovosti a podnikají tak více cest do bank či k bankomatům. A právě náklady včetně ztráty času, spojené s těmito cestami, bývají takto označovány.
- "Náklady změny jídelníčku" jsou vyvolány nutností vynakládat reálné zdroje na oznámení vyšších cen. Jedná se o náklady na nové seřízení telefonních a prodejních automatů a kontrolních pokladen, na změnu cenovek, na vtištění nových katalogů a jejich rozeslání apod.

3.2.5. Protiinflační politika

V rámci protiinflační politiky lze přijmout následující opatření (Pavelka, 2006: 149):

- **Monetární restrikcí**, kdy centrální banka např. sníží množství peněz v oběhu nebo zvýší úrokové míry. Tím dojde k poklesu agregátní poptávky. Vedle poklesu produkce a zaměstnanosti klesne i cenová hladina.
- **Fiskální restrikcí**, kdy vláda může omezit své výdaje nebo zvýšit daně. I v tomto případě dochází k poklesu agregátní poptávky. Cenová hladina klesá, ale za cenu poklesu produkce a zaměstnanosti.
- **Odstranění očekávání**, která jsou spojena s existencí tzv. setrvačné inflace, která je udržována právě inflačním očekáváním ekonomických subjektů. Proto je nutné toto očekávání odstranit. To se podaří vládě a centrální bance pokud budou provádět důvěryhodnou politiku. Například dopředu prohlásí, že podniknou rázné kroky ke snížení inflace.

Jestliže se jim opravdu podaří snížit inflaci, ekonomické subjekty změní svá očekávání. Pokud však jejich příslib bude jen prázdným gestem, inflační očekávání se nezmění a problém setrvačné inflace bude nadále přetrvávat.

- **Cenová a mzdová regulace**, která je spojena se zmrazením růstu mezd a cen vládou. V tržní ekonomice nejsou opatření tohoto typu vítána. Dochází k potlačení informační funkce cen. Navíc tato opatření mohou často inflaci pouze oddálit. Po zrušení cenové a mzdové regulace může inflace vypuknout znovu. Mzdové a cenové regulace jsou občas přijímány je jako doplněk k fiskální a monetární restrikcí.

3.3. Nezaměstnanost

Obyvatelstvo od určité věkové hranice (např. 15 let) je možno rozdělit do tří skupin, a to na zaměstnané, nezaměstnané a ostatní. **Zaměstnaní** představují obyvatelstvo, které má placené zaměstnání nebo sebezaměstnání (včetně osob dočasně v práci nepřítomných, ale s formální vazbou k zaměstnání, např. osoby ve stavu nemocných nebo na mateřské dovolené). Do kategorie **nezaměstnaní** patří osoby, které splňují tři základní podmínky tzv. standardizované pojetí nezaměstnanosti: nemají placené zaměstnání ani sebezaměstnání, přitom aktivně hledají práci a jsou ochotni během určité doby (zpravidla se uvádí do 14-ti dnů) nastoupit do zaměstnání. Jedná se tedy o osoby schopné a ochotné pracovat, představující potenciální výrobní faktor, zdroj tvorby produktu. V rámci tohoto kritéria zaměstnanosti z hlediska ekonomické teorie není podstatné např. rozlišení příčin vzniku nezaměstnanosti, existence jiných než pracovních důvodů nezaměstnaného, existence volných pracovních míst nebo jiné okolnosti. Zaměstnaní plus nezaměstnaní vytváření dohromady tzv. **ekonomicky aktivní obyvatelstvo** neboli pracovní sílu dané země.

Do kategorie **ostatní** lze zařadit studenty, penzisty, invalidy, ženy v domácnosti apod., pokud nesplňují podmínky předchozích dvou skupin nazývaní též jako ekonomicky neaktivní obyvatelstvo (Helísek, 2002: 193 - 194).

3.3.1. Měření nezaměstnanosti

V této podkapitole budou představeny dva základní ukazatele, které se vztahují k nezaměstnanosti, tj. míra nezaměstnanosti a míra ekonomické aktivity.

Míra nezaměstnanosti

V roce 2012 došlo k revizi ukazatele, který je používán Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky a nazývá registrovaná míra nezaměstnanosti (RMN). Tento ukazatel je používán především pro národní srovnávání. Výpočet registrované míry nezaměstnanosti je následující (ČSÚ, 2012):

$$(3) \quad \text{RMN} = \frac{\text{dosažitelní uchazeči o zaměstnání evidovaní na ÚP ve věku 15 - 64 let}}{\text{počet obyvatel ve věku 15 - 64 let}}$$

Kromě ukazatele používaného Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR existuje také ukazatel míry nezaměstnanosti Českého statistického úřadu. V médiích se převážně uvádějí hodnoty, které zveřejňuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR na základě statistik úřadů práce. Nezaměstnanost zjišťovaná Českým statistickým úřadem na základě tzv. výběrového šetření pracovních sil je u nás méně známá, používá se především pro mezinárodní srovnávání (Jurečka a kol., 2009: 115).

Míra ekonomické aktivity

Míra ekonomické aktivity je dalším z ukazatelů, jimiž lze popisovat trh práce v dané zemi. Vypočítá se jako poměr počtu ekonomicky aktivních obyvatel k obyvatelstvu v produktivním věku (vyjádřeno v procentech).

$$\text{Míra ekonomické aktivity} = \frac{\text{ekonomicky aktivní obyvatelstvo}}{\text{obyvatelstvo v produktivním věku}} \quad (4)$$

Ani jeden z ukazatelů není schopen zachytit určité skupiny lidí, z jejichž postavení není jednoznačné, zda by měli být zohlednění mezi nezaměstnanými. Vytvářejí takzvanou **skrytou nezaměstnanost**.

Jedná se zejména o dvě skupiny. První z nich představuje pracovníky s nuceným zkráceným pracovním úvazkem, kteří bývají zpravidla zahrnuti do skupiny zaměstnaných.

Druhou tvoří osoby vyloučené z pracovní síly, jako tzv. odrazení (frustrovaní) pracovníci, tj. takoví, kteří po dlouhodobé nezaměstnanosti ztratili naději, že práci najdou, a přestali ji hledat. Kromě toho je sporné, zda mezi nezaměstnané patří osoby, které z různých důvodů nemohou do zaměstnání v krátké době nastoupit, případně též osoby, které práci již našly, avšak nastoupí později. Započtením těchto osob by skutečná míra nezaměstnanosti byla vyšší, než statisticky vykázaná míra. Na druhou stranu jsou statisticky vykázané údaje o míře nezaměstnanosti (případě registrované nezaměstnanosti) zkresleny osobami, které fakticky nezaměstnané nejsou, avšak z důvodu pobírání příslušných podpor takto vystupují (Helísek, 2002: 194 - 195).

3.3.2. Typologie nezaměstnanosti

Ekonomická teorie rozlišuje z hlediska příčiny tři základní typy nezaměstnanosti: frikční, strukturální a cyklickou.

Frikční nezaměstnanost

Tento typ nezaměstnanosti existuje z důvodu určitého času nutného k vyhledání pracovního místa. Vzniká např. tehdy, když pracovník sám opustí své dosavadní zaměstnání a hledá si nové (lepší) pracovní místo. Nebo když zaměstnanec dostane výpověď a opět mu určitý čas trvá, než si najde nové místo. Stejně tak studenti, kteří dokončí studia a začnou si hledat své první zaměstnání. Do frikční nezaměstnanosti se často zařazuje i tzv. sezónní nezaměstnanost, typická pro zemědělství nebo stavebnictví. Základním rysem frikční nezaměstnanosti je, že v souhrnu proti takto nezaměstnaným existují v ekonomice volná pracovní místa. Prostě pouze určitou dobu trvá, než si nezaměstnaný vybere dle svých požadavků, zkušeností, kvalifikace a schopností. To znamená, že frikčně nezaměstnaným je člověk pouze dočasně. Z neustálého pohybu v ekonomice je zřejmé, že určitá frikční nezaměstnanost bude v ekonomice existovat vždy (Pavelka, 2006: 119).

Strukturální nezaměstnanost

Jak již samotný název napovídá, strukturální nezaměstnanost vzniká z důvodu strukturálních změn v ekonomice. Co si lze pod strukturálními změnami představit? V ekonomice neustále dochází k útlumu některých odvětví, zatímco jiná odvětví expandují. To vede k situaci, že pracovníci ze zanikajících odvětví mohou mít jinou kvalifikaci, než by bylo potřeba v odvětvích expandujících. Takovýto pracovník se stává strukturálně nezaměstnaný a je potřeba změnit jeho kvalifikaci např. rekvalifikacemi, což však může trvat delší dobu. Podobně se může stát, že v jedné části země je vysoká nezaměstnanost, kdežto v jiné části jsou volná pracovní místa. Z důvodu nedostatečné mobility pracovních sil ale nedochází k vyrovnání. Strukturální nezaměstnanost tedy vzniká z důvodu kvalifikačního nebo místního nesouladu mezi poptávkou a nabídkou práce. Opět zde však platí, že v souhrnu jsou v ekonomice volná pracovní místa (Pavelka, 2006: 119).

Jako zvláštní případ strukturální nezaměstnanosti bývá uváděna nezaměstnanost nekvalifikovaných pracovníků, způsobená zákonem stanovenou minimální mzdou. Je-li tato mzda příliš vysoká (ve srovnání s rovnovážnou mzdou na trhu nekvalifikované práce), je vytvořeno málo pracovních míst ve srovnání s nabídkou nekvalifikované práce. Existuje přitom neuspokojená poptávka po práci kvalifikované, vzniká tak strukturální nezaměstnanost nekvalifikovaných pracovníků (Helísek, 2002: 196).

Cyklická nezaměstnanost

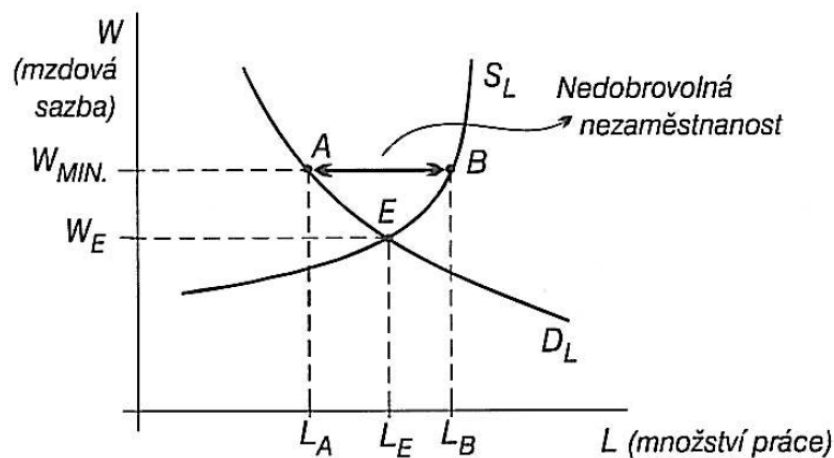
Cyklická nezaměstnanost je spojena s cyklickým vývojem ekonomiky. Při recesi, kdy klesá hrubý domácí produkt, roste počet nezaměstnaných. Naopak při expanzi hrubý domácí produkt roste a počet nezaměstnaných klesá. Při této nezaměstnanosti existuje všeobecný přebytek nabídky práce nad poptávkou po práci. Na rozdíl od strukturální nezaměstnanosti, která postihovala pouze některá odvětví, cyklická nezaměstnanost zahrnuje všechna odvětví v dané ekonomice (Pavelka, 2006: 120). Délka trvání cyklické nezaměstnanosti je proměnlivá a řídí se délkou aktuálního ekonomického cyklu.

Někdy se cyklická nezaměstnanost vykazuje jako odchylka skutečné nezaměstnanosti od přirozené míry nezaměstnanosti². Negativní důsledky cyklické nezaměstnanosti jsou umocněny tím, že postihuje celou ekonomiku plošně, jak bylo uvedeno výše.

Dobrovolná nezaměstnanost

Dobrovolná nezaměstnanost je vysvětlena na obrázku 4. Původní rovnováha na trhu práce je znázorněna bodem E, kde se protíná křivka poptávky po práci D_L s křivkou nabídky práce S_L . V tomto bodě je při rovnovážné mzdové sazbě W_E zaměstnáno rovnovážné množství práce L_E . Jestliže dojde k poklesu poptávky po produkci firem, budou se nejdříve hromadit zásoby a nakonec budou firmy nuceny omezit svou poptávku pro práci, což je znázorněno posunem křivky poptávky po práci doleva (D_L'). Zpočátku tak vzniká na trhu práce nerovnováha, kdy nabídka práce převyší poptávku po práci, v rozsahu úsečky AE. Tato nerovnováha povede bezprostředně k poklesu mzdové sazby, neboť někteří nezaměstnaní budou ochotni pracovat za nižší mzdovou sazbu (W_B). Nová úroveň zaměstnanosti se ustálí na úrovni L_B . Někteří pracovníci však nejsou ochotni za nižší mzdovou sazbu pracovat, sami si tedy vybrali být nezaměstnanými, odtud název dobrovolná nezaměstnanost (Pavelka, 2006: 124).

Obr. 4: Dobrovolná nezaměstnanost

Zdroj: Pavelka, 2006: 124.

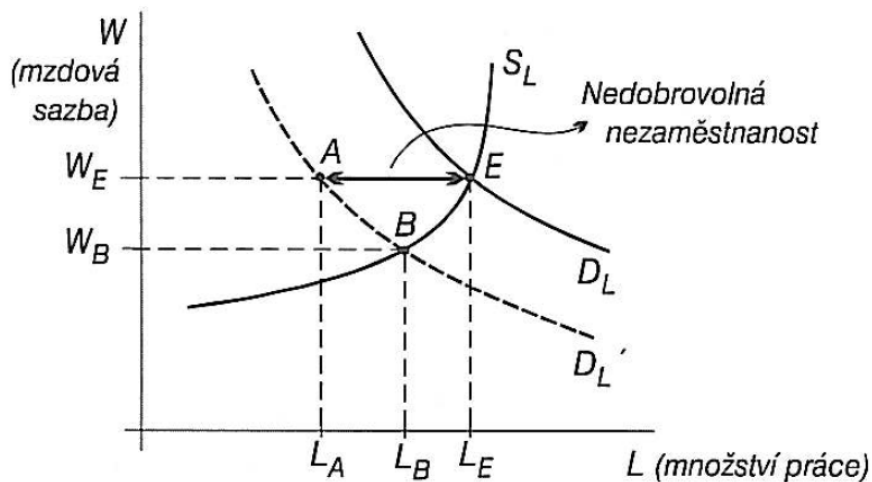
² Přirozená míra nezaměstnanosti je taková míra nezaměstnanosti, při níž je inflace stabilní a v ekonomice nesílí inflační tlaky. Tento stav bývá označován jako NAIRU, což je zkratka anglického výrazu "non-accelerating inflation rate of unemployment", tedy míra nezaměstnanosti neurychlující inflaci (Jurečka a kol., 2009: 122).

Nedobrovolná nezaměstnanost

Na obrázku 5 je znázorněna druhá situace, v níž je opět počáteční rovnováha v bodě E, kde se protíná křivka poptávky po práci D_L s křivkou nabídky práce S_L . V bodě E je při rovnovážné mzdové sazbě W_E zaměstnáno rovnovážné množství práce L_E . Opět dojde k poklesu poptávky po produkci firem.

V důsledku hromadění zásob firmy omezí svou poptávku po práci, čímž dochází k posunu křivky poptávky po práci doleva (D_L'). Na trhu práce vzniká nerovnováha, nabídka práce převyšuje poptávku po práci v rozsahu úsečky AE. Nyní ale nedojde k poklesu mzdové sazby a to hned z několika důvodů. Prvním z nich je existence kolektivních smluv mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci na delší časové období, která pokles mzdových sazeb neumožní. Dalším důvodem je samotná obava zaměstnavatelů ze snížení mzdových sazeb, neboť by z firmy mohli odejít ti nejlepší (kvalifikovaní) pracovníci a firmy by se v případě opětovného nárůstu poptávky po práci mohly potýkat se značnými problémy. Jestliže ale zůstane mzdová sazba stále na úrovni W_E , firmy zaměstnají pouze L_A pracovníků. Při této mzdové sazbě by ale chtělo pracovat L_E pracovníků. Rozdíl mezi těmi, co chtějí pracovat při této mzdové sazbě, a těmi, kteří nakonec pracují, je nedobrovolná nezaměstnanost (Pavelka, 2006: 125).

Obr. 5: Nedobrovolná nezaměstnanost

Zdroj: Pavelka, 2006: 125.

3.3.3. Důsledky nezaměstnanosti

Hlavní rozdíl mezi dopady inflace a nezaměstnanosti je v tom, že nezaměstnanost svými negativními důsledky dopadá pouze na některé rodiny, kdežto náklady inflace jsou rozprostřeny a dotýkají se (byť v různé míře) celé společnosti. Jestliže existuje vysoká nezaměstnanost, země nevytvoří na hranici svých produkčních možností, protože část zdrojů (nejen pracovních, ale i kapitálových apod.) není využita. Proto dochází ke ztrátě hrubého domácího produktu ekonomiky.

Propad produktu je možno kvantifikovat pomocí **Okunova zákon**, který říká: "zvýší-li se skutečná míra nezaměstnanosti o 1 % oproti přirozené míře nezaměstnanosti, poklesne reálný produkt o 2 - 3 % oproti potenciálnímu produktu" (Jurečka a kol., 2009: 112).

Vlivem přetrvávající nezaměstnanosti **narůstá schodek státního rozpočtu**, a to hned z několika důvodů. Jednak je nutné vyplácet podpory v nezaměstnanosti, další výdaje jsou spojeny s financováním chodu úřadů práce a s aktivní politikou nezaměstnanosti. Navíc se snižují daňové příjmy státního rozpočtu, protože společnost ztrácí daně z příjmu, které by nezaměstnaní mohli platit, kdyby pracovali (Jurečka a kol., 2009: 112).

U dlouhodobě nezaměstnaných dochází po určité době ke změnám, které jim ztěžují jejich zpětný návrat do zaměstnání. Tyto změny totiž způsobují **úpadek jejich lidského kapitálu**. Lidé při dlouhotrvající nezaměstnanosti ztrácejí zkušenosti, schopnosti a praktické i teoretické znalosti, které získávali a udržovali si prací. Dlouhodobě nezaměstnaný člověk zpravidla není schopen ihned po nástupu do práce podávat takové výkony, které podával před svým propuštěním z předchozího zaměstnání. Po opakovaných neúspěších při hledání práce a s rostoucí dobou trvání nezaměstnanosti, se u člověka může objevit **klesající zájem o práci**. Zvykne si na pobírání sociální podpory a disponování volným časem. Negativním důsledkem jsou změny ve vnímání času a rozbití struktury dne nezaměstnaného (Jurečka a kol., 2009: 112 - 113).

Protože se ztrátou zaměstnání je obvykle spojen i pokles životní úrovně, může se s růstem nezaměstnanosti zvyšovat počet trestných činů, pomocí nichž si někteří nezaměstnaní pokoušejí opatřit finanční prostředky k obnovení původního životního standardu. **Nárůst kriminality** vyvolává zvýšené výdaje ze státního rozpočtu na zajištění policejních služeb, soudnictví, případně vězeňské služby. Ztráta zaměstnání také vede k **sociální izolaci**. Nezaměstnaného může postihnout ztráta kontaktů, společenské prestiže, případně autority v rodině. Nezaměstnanost může zcela narušit a rozbít vztahy mezi jednotlivými členy rodiny (Jurečka a kol., 2009: 113).

Lidé postižení zejména dlouhotrvající nezaměstnaností jsou vystaveni nebezpečí, že podlehnou smutku a depresím, často své potíže začnou řešit konzumací alkoholu a dalších drog. Častěji než u ostatní populace u nich dochází k sebevraždám, které pro okolí mají signalizovat psychické potíže postiženého.

Byla prokázána závislost mezi délkou trvání nezaměstnanosti a zhoršením zdravotního stavu, a to jak fyzického, tak psychického. Závažným průvodním jevem nezaměstnanosti je ztráta sebeúcty a podlomené sebevědomí (Jurečka a kol., 2009: 113).

3.4. Finanční krize

V pozadí každé hospodářské krize stojí vždy krize finanční, a to v různé podobě, může se jednat o:

- bankovní krizi,
- měnovou krizi,
- dluhovou krizi,
- burzovní krizi,
- systémovou krizi.

V následujících podkapitolách budou jednotlivé druhy finančních krizí blíže specifikovány, předtím je však nezbytně nutné definovat si pojem finanční krize. Samotná definice pojmu není nikde striktně vymezena. V současné odborné literatuře existuje celá řada různých definic finanční krize.

Tak např. Helísek (2004: 12) definuje finanční krizi jako „*potenciálně těžké rozpady finančních trhů, které při zhoršení schopnosti trhů efektivně fungovat, mohou mít nepříznivé efekty na reálnou ekonomiku. S větší pravděpodobností nastávají v režimu plovoucích kurzů než v režimu pevných kurzů neboť v režimu fixního měnového kurzu centrální banka intervenuje ve prospěch daného kurzu. Naopak v režimu volně plovoucího měnového kurzu může dojít ke spekulativním útokům na měnu.*“

Jiný pohled na definici uvádí např. Musílek (2004: 11), v jeho pojetí je finanční krize chápána jako „*výrazné zhoršení velké většiny finančních indikátorů, projevující se nedostatečnou likviditou finančního systému, rozsáhlou insolventností finančních institucí, nárůstem volatility výnosových měř finančních instrumentů, výrazným poklesem hodnoty finančních a nefinančních aktiv a podstatným snížením rozsahu alokace úspor ve finančním systému.*“

3.4.1. Bankovní krize

Nejčastějším projevem bankovní krize je tzv. run na banky (běh na banky), který lze specifikovat jako hromadné vybírání vkladů věřiteli bank. Důvodem těchto výběrů jsou obavy věřitelů z insolvence banky. Tato situace způsobí, že banky sníží vnitřní směnitelnost svých závazků.

Jinými slovy dochází k uzavření bankovních poboček, banky trpí nedostatkem likvidních peněžních prostředků a přestávají tak vyplácet vklady, jsou omezeny výběry částek za určitý časový úsek.

Stejně jako na pojem finanční krize, tak také na pojem bankovní krize lze nahlížet z různých úhlů pohledu, což dokládá množství existujících definic. Jednou z nich je definice bankovní krize Dvořáka (2008: 170), který ji chápe jako „*problémy spojené s nedostatečnou likviditou, především však s insolvencí některých, popř. většiny komerčních bank. Fiskální náklady bankovních krizí bývají často velmi vysoké. V řadě případů překračují až 20 % objemu HDP, čímž dochází k prudkému zvýšení veřejného zadlužení.*“ Jako klasické případy bankovních krizí uvádí např. bankovní krizi v USA, ke které došlo koncem 80. let, nebo bankovní krizi severovýchodních ekonomik a Španělska počátkem 90. let.

Poměrně jednoduše definuje bankovní krizi Cihelková a kol. (2009: 53), která uvádí, že „*k bankovní krizi dochází v případě silného a rychlého odlivu depozit z bank (tzv. běh/run na banky) vyvolaného obavou z neschopnosti bank splácet závazky vůči věřitelům. Taková situace je většinou řešena odkladem splácení závazků nebo státní pomocí pro zamezení odkladu splátek.*“

Musílek (2004: 11) převzal definici jedné z nejvýznamnějších mezinárodních organizací, Mezinárodního měnového fondu. Dle tohoto konceptu je za bankovní krizi považována taková situace, kdy je splněna minimálně jedna z následujících podmínek:

- poměr tzv. špatných aktiv k celkovým aktivům bankovního systému převýšil 10 %,
- náklady na záchranu bank převýšily 2 % hrubého domácího produktu (HDP),
- nastalo znárodnění bank,
- vláda reagovala na problémy bankovního systému zmrazením vkladů či poskytla záruky na vklady v bankách, popř. došlo k zavedení bankovních prázdnin.

3.4.2. Měnová krize

Dvořák (2008: 169) charakterizuje měnovou krizi jako situaci, „*kdy dochází k prudkému a neočekávanému oslabení kurzu domácí měny. V systému pohyblivého měnového kurzu se projeví jako výrazná deprecie nominálního kurzu. V systému pevného měnového kurzu obvykle spekulativní útok na směnný kurz vynutí devaluaci domácí měny nebo donutí centrální banku kurz bránit.*“

Dvořák (2008: 170) dále uvádí, „*že výskyt měnových krizí v čisté podobě (bez dluhových a bankovních problémů) je poměrně vzácný. Většinou se jedná o spekulace proti nerovnovázným pevným měnovým kurzům. Klasickým příkladem čisté měnové krize jsou např. události spojené s rozpadem evropského měnového systému v letech 1992-1993.*“

Cihelková a kol. (2009: 53) chápe pod měnovou krizí „náhlé a silné znehodnocení kursu měny v důsledku předchozího útoku spekulantů (např. v České republice v roce 1997).“

3.4.3. Dluhová krize

Dvořák (2008: 170) uvádí, že dluhovou neboli úvěrovou krizi lze považovat za jeden z nejzajímavějších typů finanční krize. Projev dluhové krize je spojen s neschopností země splácet zahraniční dluh (např. Mexiko v roce 1982 a v roce 1995, Rusko v roce 1998 nebo Argentina v roce 2001). V případě, kdy není schopna splácet svůj zahraniční dluh vláda, je užíváno označení „sovereign default“. Tyto případy jsou uvedeny v tabulce 3.

Tab. 3: Příklady zemí s výskytem státního defaultu v posledních 30 letech

Země	Počet případů	Průměrný počet let	Krizové epizody
Argentina	3	5,0	1982-1994, 1995-1996, 2001-
Bolívie	2	6,5	1980-1985, 1986-1994
Brazílie	3	5,3	1983-1995, 1998-2000, 2001-
Ekvádor	2	8,0	1982-1996, 1999-2001
Indonésie	2	2,5	1997-2001, 2002-
Jamajka	3	4,7	1978-1980, 1981-1986, 1987-1994
JAR ³	4	1,8	1976-1978, 1985-1988, 1989-1990, 1993-1994
Jižní Korea	2	2,0	1980-1982, 1997-1999
Mexiko	2	5,0	1982-1991, 1995-1996
Maroko	2	3,0	1983-1984, 1986-1991
Peru	3	6,3	1976-1977, 1978-1981, 1983-1998
Thajsko	2	1,0	1981-1982, 1997-1998
Turecko	2	3,5	1978-1983, 2000-2002
Uruguay	3	2,0	1983-1986, 1987-1988, 1990-1992
Venezuela	3	3,3	1983-1989, 1990-1991, 1995-1998

Zdroj: Dvořák, 2008: 170; vlastní zpracování.

Dvořák (2008: 171) dále uvádí klasifikaci dluhových krizí. Dluhovou krizi lze rozdělit na vnější a vnitřní. Za vnější dluhové krize jsou označovány i případy, kdy své zahraniční dluhy nesplácí zadlužené soukromé firmy a banky.

³ Jihoafrická republika.

Klasickým příkladem tohoto typu finanční krize byla jihoamerická dlužnická krize, ke které došlo v 80. letech 20. století. Vnitřní dluhová krize se projevuje chronickou vnitřní předlužeností ekonomik, platební neschopností podniků a nárůstem objemu klasifikovaných úvěrů. Velmi často vede tento typ krize k zamrznutí úvěrového trhu (credit crunch) s negativními důsledky pro reálnou ekonomiku.

3.4.4. Burzovní krize

Burzovním krizí (krachem) se rozumí pokles trhu v řádek desítek procent během několika dní nebo týdnů. Existují v zásadě dva druhy burzovních krachů. První, který lze nazývat „benigní“, je zpravidla brzy překonán obnoveným růstem akciového trhu. Nemá prakticky žádné makroekonomické důsledky. Investor, který benigní krach jednoduše „zaspí“, neudělá žádnou chybu, a navíc ušetří transakční náklady.

Typickým případem benigního krachu je pád akciových trhů ve vyspělých zemích v říjnu 1987 nebo v září 1998. Krachy tohoto typu nemají makroekonomický význam, ačkoli někdy může jít o velmi prudké poklesy (Kohout, 2004: 17).

Druhý typ krachů (které lze nazvat krachy „maligními“ neboli zhoubnými) je mnohem nebezpečnější. Jejich následky se promítají do bankovního sektoru a reálné ekonomiky a mohou trvat léta nebo dokonce desetiletí. Například americké akcie dosáhly po krachu v roce 1929 své původní rekordní reálné hodnoty až během 50. let. Japonský akciový index Nikkei se koncem 20. století stále pohyboval zhruba na necelé polovině maximální úrovně, které dosáhl v prosinci 1989. Investor, který se střetne s maligním krachem, udělá nejlépe, když daný trh na mnoho let opustí – i za cenu ztrát. Maligní krachy jsou rovněž doprovázeny rozsáhlými makroekonomickými i mikroekonomickými problémy např. hospodářská stagnace, nezaměstnanost, potíže bankovního sektoru, credit crunch apod. (Kohout, 2004: 17 - 18).

Předpovídat krachy nelze a pokusy v tomto směru mají téměř bez výjimky šarlatánský charakter. Existují však jisté diagnostické techniky, které umožňují včas rozeznat benigní a maligní krach. Jestliže pokles akciového indexu překročí určitou kritickou mez, může akciový krach způsobit krizi reálné ekonomiky – krizi, která způsobí pokles vnitřní hodnoty trhu a další pokles hodnoty akcií (Kohout, 2004: 18).

3.4.5. Obecné znaky krizí

Krize vykazují určité společné znaky (Kunešová, Cihelková, 2001: 40 - 41):

- Finanční krizi obvykle předchází finanční deregulace a liberalizace kapitálových transakcí.
- Příliv kapitálu vytváří tendenci ke zhodnocování domácí měny a ke zhoršování rovnováhy běžného účtu platební bilance. Když nastane nadměrný příliv kapitálu, dojde ke zhoršení vnější rovnováhy a k oslabení finančního sektoru.
- Měnové krize předcházejí období prudce zvýšeného přítoku kapitálu přilákaného do země kombinací úrokového diferenciálu a relativně stálého měnového kurzu; ty podněcují přijímání úvěrů od zahraničních bank a zároveň zvyšují měnové riziko.
- Bankovní krize jsou spojené s nadměrnými půjčkami na určité druhy aktiv (např. nemovitosti nebo akcie) se spekulativně nafouklými cenami; často je to doprovázeno slabou regulací se slabým bankovním dohledem.
- Finanční krizi často předcházejí podstatné změny makroekonomické regulace okolních zemí (např. změna úrokových měr), které odstartují nový směr kapitálových toků.
- Každou finanční krizi doprovází panika, kdy investoři prchají ze země; tomu nezabrání ani zvýšení domácích úrokových sazeb, které se snaží zastavit odliv kapitálu a přilákat jej zpět do země.
- Odliv kapitálu a problémy se splácením úvěrů bývají často spojené s rostoucími mezinárodními úrokovými sazbami; následné měnové znehodnocení vede ke ztrátě kapitálu u těch, kteří se nezajistili proti kurzovému riziku, a může se stát silou transformující znehodnocení měny do volného pádu, protože vyvolá horečnou poptávku po zahraniční měně.

4. Empirická část

4.1. Velká hospodářská deprese

Ve 20. letech 20. století narůstal všeobecný optimismus. Velký krach a depresi v té době předvídal málokdo. Nedokázali je předvídat ani nejuznávanější finanční ekonomové té doby, jako byl Irwing Fisher ve Spojených státech amerických nebo John Maynard Keynes v Anglii. Fischer, předchůdce moderního monetarismu, který zasvětil téměř celé své dílo měnové teorii, se ve dvacátých letech projevoval jako nadšenec pro "novou éru" ekonomického růstu. V rostoucím akciovém trhu ke konci 20. let nespatořoval Fisher bublinu, která měla brzy prasknout, nýbrž považoval ji za předzvěst trvalé prosperity, jejíž záruku viděl mimo jiné v americkém Federálním rezervním systému, který nedovolí už nikdy žádné hospodářské deprese. Ani Keynes nedokázal předvídat velký krach. Keynes se ve 20. letech proslavil tím, že předvídal zhroucení německé měny následkem válečných reparací. Také předvídal hospodářskou krizi v roce 1925, kterou Velká Británie utrpěla v důsledku návratu libry ke zlatému standardu. Stejně jako Fisher věřil i Keynes v novou éru trvalé prosperity, což dokázal i tím, že na konci 20. let silně investoval na komoditní burze a spekuloval na růst cen (Holman, 2004: 14).

4.2. Příčiny vzniku Velké deprese

Každá recese v tržní ekonomice spojuje obecnější příčiny vyvolávající její cyklický pohyb s krátkodoběji působícími faktory včetně institucionálních charakteristik a hospodářsko-politických opatření. Tyto krátkodobé faktory utvářejí specifický průběh každé recese a mohou je různě modifikovat, prohlubovat či naopak zmírňovat (Sojka, 2004: 33). Příčiny vzniku Velké deprese budou specifikovány dvěma pohledy. Prvním z nich lze interpretovat pomocí teorie Johna Maynarda Keynesa a druhý pohled je vykreslen očima postkeynesovského orientovaného ekonomy Hymana Minskyho.

4.2.1. Teorie Johna Maynarda Keynese

První přesvědčivý výklad mechanismu recese a příčin vzniku Velké deprese 30. let podal ve své **Obecné ekonomické teorii zaměstnanosti, úroku a peněz** z roku 1936 a v některých dalších pracích John Maynard Keynes. Od té doby se objevilo mnoho dalších interpretací včetně zřejmě dnes nejpoblárnějšího výkladu Miliona Friedmana. Pod vlivem průběhu Velké deprese se Keynes soustředil se na hledání důvodů, proč může vyspělá tržní kapitalistická ekonomika z vnitřních příčin upadnout do deprese spojené s vysokou nezaměstnaností a proč v ní nepůsobí dostatečné samoregulační tržní síly, které by spontánně vyvolávaly oživení. Odpovědí na tuto otázku se stala teorie efektivní poptávky, která je základem teoretické argumentace Obecné teorie (Sojka, 2004: 35).

Keynes ve své Obecné teorii usiloval o nalezení příčin recesí spojených s rozsáhlým nevyužíváním ekonomických zdrojů, zejména s vysokou nezaměstnaností. Recese v jeho pojetí nebyla nahodilou a rovněž nebyla vyvolána působením mimoekonomických činitelů. Považoval ji za přirozený, pravidelně cyklicky vznikající jev vyspělé tržní kapitalistické ekonomiky 20. století. Za základní příčinu recese považuje Keynes **nedostatečnou efektivní poptávku** spjatou s nízkými podněty k investicím (Sojka, 2004: 35).

Kapitalistická tržní ekonomika není v jeho pojetí trvale schopna vytvářet efektivní poptávku umožňující realizaci reálného národního důchodu při cenách, jež kryjí výrobní náklady a přinášejí podnikatelům požadované zisky za podmínek plného využití všech ekonomických zdrojů. Rozhodování o úsporách a investicích je v tržní kapitalistické ekonomice oddělené a ta postrádá samoregulační tržní síly obnovující soulad úspor a investic (v neoklasické ekonomii tuto úlohu plní úroková míra).

Rozhodování o úsporách je u Keynese závislé na příjmech domácností a úspory jsou rostoucí funkcí běžného důchodu. Rozhodování o investicích je věcí podnikatelů a je založeno na očekávaném čistém výnosu v porovnání s úrokovou mírou (Keynes zde zavádí pojem mezní efektivnost kapitálu, která je definována jako diskontní sazba vzniklá diskontováním čistých výnosů po celou dobu životnosti investice).

Odhad čistých výnosů po dobu životnosti je velmi obtížný, protože je činěn v podmínkách nejistoty a je ve významné míře poznamenán optimismem či pesimismem, s jakým podnikatelé hodnotí budoucí vývoj ekonomiky (Sojka, 2004: 36).

V Keynesově pojetí nesledují podnikatelé ziskový motiv, aby dosáhli co nejvyšší úrovně užitku ze spotřeby. Jejich cílem je akumulace bohatství jako takového. Podnikatel je ve svém jednání veden očekávaným výnosem z investic, nikoli svými osobními potřebami, proto se soustředí na nákup takových statků, které mu z hlediska očekávaných výnosů slibují nejvyšší přírůstek bohatství v peněžní podobě. Podnikateli je vcelku jedno, budou-li statky, které nakupuje, spojeny s rozšiřováním zaměstnanosti či produkcí spotřebních statků. Jsou-li vyhlídky očekávaných výnosů z investování do výroby statků a služeb pesimistické, může podnikatel dávat přednost držbě peněz. To mu zajišťuje udržování bohatství v čase a ochraňuje ho před rizikem ztráty či snížení velikosti tohoto bohatství v případě jejich investování do kapitálových statků (Sojka, 2004: 36).

Tento obecný mechanismus recese Keynes propojil se specifickými faktory, které hrály závažnou úlohu ve vývoji Velké deprese 30. let. Významnou úlohu přičítal institucionálnímu uspořádání finančních trhů a jejich fungování na národní i mezinárodní úrovni. Ve své odpovědi na kritiku Jacoba Vintera zdůraznil Keynes, že se jedná o nerovnovážné síly působící zejména na finančních trzích, jež bezprostředně ovlivňují oceňování kapitálových aktiv a relace cen kapitálových aktiv a cen běžné produkce a tím determinují spolu s podmínkami panujícími na finančních trzích očekávání podnikatelů a investiční aktivitu (Sojka, 2004: 36).

Již ve své práci **Economic Consequences of Mr. Churchill** z roku 1925 kritizoval Keynes záměr vrátit se k paritě britské libry ke zlatu na úrovni před první světovou válkou a na deflační důsledky takového postupu, kritizoval negativní důsledky „zlatého standardu“ a požadoval zavedení řízené měny. Tyto úvahy rozvíjel ve svých pozdějších pracích včetně Obecné teorie a vtělil je i do navrhované reformy mezinárodních finančních institucí. Tyto faktory spojené navíc s protekcionistickou politikou v mezinárodním obchodě, která krizi dále prohlubovala, vytvářely v jeho přístupu ony síly, které Velkou depresi 30. let nakonec učinily tak dlouhou a hlubokou.

Na těchto základech dospěl Keynes k závěru o nutnosti zásadně změnit hospodářskou politiku státu a zároveň provést hlubokou reformu mezinárodního finančního systému v podobě jím navrhované Clearingové unie včetně zavedení řízené měny „bancor“ (Sojka, 2004: 37).

4.2.2. Teorie Hymana Minského

Minsky byl přesvědčen, že kapitalistická tržní ekonomika je vnitřně hluboce nestabilní a že síly, které rozpoutaly Velkou depresi 30. let, se významně neliší od těch sil, které vyvolávají nestabilitu vyspělých kapitalistických tržních ekonomik po druhé světové válce. Hlavním důvodem nestability jsou investice, způsoby jejich financování a institucionální uspořádání, v němž se tak děje. Minsky je přesvědčen, že pro pochopení toho, jak funguje soudobá kapitalistická tržní ekonomika, je třeba integrovat do teorie efektivní poptávky, zaměstnanosti, národního důchodu a cen finanční vztahy. Finanční vztahy a instituce významným způsobem ovlivňují vývoj ekonomiky v čase. Každá ekonomika má podle Minského i finanční minulost, která spočívá v podobě dnes splatných závazků, a budoucnost, kterou představují v současnosti vznikající dluhy. Dluhové financování investic a dalších aktiv je podle Minského rozhodujícím charakteristickým rysem soudobé kapitalistické tržní ekonomiky (Sojka, 2004: 39).

Významná část efektivní poptávky po vytvořeném výstupu je financována prostřednictvím dluhů. Stabilita si pak vyžaduje, aby toky příjmů ekonomických subjektů dosahovaly alespoň úrovně, jež by jim umožňovala plynulé splácení závazků, které vyplývají z jejich pasiv. V analýze peněžních toků má velmi významné místo vztah mezi peněžními toky a úhradou splatných závazků. Vznikají-li přebytky peněžních toků nad splátkami, vede to k optimismu podnikatelů a k tomu, že jsou i finanční instituce přístupnější poskytování úvěrů. Opačný proces nastává, pokud peněžní toky neumožňují splatným závazkům dostat. Vývoj ekonomiky je ovlivňován i typem financování, který si ekonomické subjekty zvolily, protože spekulativnější typy financování zvyšují rizika vzniku situací, kdy nastává akutní nebezpečí finanční krize a s ní souvisící recese či deprese. Tento mechanismus hrál závažnou úlohu ve spekulativní horečce konce 20. let minulého století v USA. Investování v tradici „životního elánu“ (animal spirits) podnikatelů J. M. Keynesa znamená vždy „výměnu jistoty za nejistotu“.

Současný držitel peněz se vzdává jistoty rozhodování o běžném důchodu za nejistý budoucí tok peněz (Sojka, 2004: 39).

Minsky ve své teorii rozlišuje tři typy financování aktiv (Sojka, 2004: 40 - 41):

- **Opatrnické financování.** Tento typ financování předpokládá, že očekávané finanční toky budou po celou sledovanou dobu převyšovat splatné závazky. Ekonomické subjekty ve svých očekáváním odhadují jistou minimální hodnotu peněžních toků v budoucnosti a na ní zakládají svá rozhodnutí. Jejich solventnost tak nemůže být ovlivněna změnami úrokových měr.
- **Spekulativní financování.** K tomuto typu financování dochází v případě, kdy je celkový souhrn závazků nižší než celkových úhrn všech peněžních toků vytvářených aktivitami ekonomického subjektu ve sledovaném období. Taková situace může nastat, když subjekt očekává příznivější vývoj úrokových měr v budoucnosti, nebo v případě velmi rozsáhlých investičních akcí, důvodem může být také časový nesoulad mezi tržbami a splatností závazků. Růst úrokových sazeb může pak mít za následek pokles přítomné hodnoty očekávaných peněžních toků. Je-li dosti vysoký, může dojít k tomu, že subjekt nebude moci nakonec svým závazkům dostát.
- **Ultraspekulativní financování.** Tento typ financování je spojen s optimistickými očekáváním, že se aktivum v budoucnu zhodnotí a tím bude možno dostát závazkům. Tento typ financování závisí jak na vývoji úrokových sazeb, tak na vývoji cen aktiv, která byla tímto způsobem dluhově financována. Pokud se do situace neschopnosti dostát závazkům dostane příliš mnoho ekonomických subjektů, vyvolá to finanční krizi a může to vést i k recesi. Typickým příkladem takové situace byla podle Hymana Minského Velká deprese 30. let.

4.3. Historický kontext Černého čtvrtku 1929

4.3.1. Počátek Velké deprese

Spojené státy americké byly považovány za jediného vítěze 1. světové války. Americké hospodářství po celá dvacátá léta zabezpečovalo mezi 40 - 50 % světové produkce, stalo se tak jako celek výrazně největším exportérem kapitálu, americké centrální banky tezaurovaly mezi polovinou a dvěma třetinami světového měnového zlata. USA však nebyly schopny ani ochotny přijmout zodpovědnost, která z jejich postavení vyplývala. Spojené státy odmítly učinit ze své zahraniční politiky více než jen doplněk politiky domácí a nadále považovaly konstitutivní a systémovou zahraniční politiku za neslučitelnou se svým očekávaným a požadovaným postavením solitéra v systému mezinárodních vztahů (Tajovský, 2004: 76).

Mezinárodní politický i ekonomický systém se ocitl ve vakuu, na hony vzdáleném modelu fungujícímu po většinu devatenáctého století. Jestliže se světová ekonomika vyvinula ve světě s rozhodujícím hlasem Velké Británie a prakticky všechny cyklické poklesy byly vstřebány díky relativně liberálnímu prostředí, jehož bylo právě Spojené království neformálním garantem, pak se mělo brzy ukázat, že krize dvacátého století budou mít odlišný charakter. Nejsilnější ekonomika poválečného světa, Spojené státy, celkem pochopitelně předpokládala pokračování hospodářské expanze a drasticky změněné parametry mezinárodního systému vnímaly spíše jako faktor umožňující, díky oslabené konkurenci, ještě rychlejší růst. Velmi rychle se však mělo ukázat, že domácí hospodářsko-politická opatření reflektující předchozí období progresivismu a válečně řízené ekonomiky se stále více dostávají do rozporu s exogenně danými proměnnými, na něž USA, stažené do ulity izolacionismu, neměly dostatečný vliv. Národní zájem, tedy pokračování hospodářského růstu z předválečného období, se postupně stále zřetelněji rozcházel s prostředky, které takřka anarchistický mezinárodní systém poskytoval k jejich dosažení. Idyla čistě hospodářského soupeření, v němž USA reálně neměly konkurenta, na pozadí liberálního, z myšlenky mírové spolupráce vyrůstajícího systému mezinárodních vztahů, neměla mít dlouhého trvání.

Jestliže je obtížně zpochybnitelným faktem, že hospodářská prosperita (nejen) Spojených států 19. století byla dítětem hospodářské svobody, pak meziválečná léta podala jasný důkaz, že tato svoboda může být přímo ohrožena silami, jejichž vzestupu reálně představitelný liberální světový politický řád nevytváří dostatečné zábrany (Tajovský, 2004: 77).

Ve Spojených státech nastalo po překonání poválečného propadu v létě roku 1921 období, kterému tehdejší žurnalisté přiřkli termín „nová éra“ amerického kapitalismu. Tento termín měl být dle většinových představ označením pro kapitalismus, kdy hospodářský růst nebude provázen ničivými krizemi známými z dosavadní historie. Základní makroekonomické souvislosti prosperity dvacátých let jsou všeobecně známé a z pohledu analyzované problematiky nejsou samy o sobě příliš důležité. Mnohem větší význam měla dynamika procesů strukturálních změn nabídkové strany ekonomiky a s tím související proměna spotřebitelského chování obyvatelstva. Oba tyto procesy si obecně zpětně vynucují přizpůsobení nejrůznějších institucionálních charakteristik tržní ekonomiky, které za "normálních okolností" probíhá s jítým časovým zpožděním, jež však neznamená nijak významné narušení socioekonomického rámce. Toto časové zpoždění je však přímo úměrné rychlosti samovolně probíhajících změn (Tajovský, 2004: 77 - 78).

Za významný mezník lze považovat nárůst vlivu tzv. kooperativního individualismu, zahrnujícího zejména neformální aspekty progresivismu a prvky moderního konservatismu. Hlavním proponentem tohoto modelu hospodářsko-politického uvažování byl Herbert Hoover, letitý republikánský ministr obchodu a pozdější prezident. V takto vymezeném prostoru došlo ve dvacátých letech k důležitým technologickým přeměnám, jejichž komplexní dosah nebyl úplně zřejmý a jejichž potenciální rizika pro stabilitu systému byla celkem pochopitelně většinou opomíjena (Tajovský, 2004: 78).

Nejvýraznějším symbolem nové éry a také synonymem jejího pozdějšího kolapsu byl nevídaný nárůst spekulacních obchodů s cennými papíry. Výnosy burzovních spekulací zařadily desítky milionů Američanů do střední třídy s tomu odpovídajícím životním standardem.

Jestliže burzovní indexy do roku 1928 zhruba kopírovaly vývoj reálných hospodářských ukazatelů, pak v posledním roce konjunktury trh s cennými papíry definitivně ztratil kontakt s ekonomickou racionalitou (Tajovský, 2004: 79 - 80).

Burza v důsledku souběhu mnoha faktorů přestala plnit roli indikátoru ekonomického vývoje a poskytovala informace, jež byly v příkrém rozporu s údaji vypovídajícími o prudkém hospodářském ochlazení, které již téměř rok přicházely z evropského kontinentu. Do extrémů dovedený optimismus a uměle přiživovaný spekulativní boom hnál ceny většiny akciových titulů do nadoblačných výšin, z nichž tak jak postupoval rok 1929, existovala pouze jediná cesta, cesta strmého pádu do ekonomické a společenské propasti (Tajovský, 2004: 79 - 80).

Její neklamné příznaky se objevily nejpozději v září. Již od přelomu jara a léta ekonomika stagnovala, stále rychleji klesala průmyslová výroba, stejně jako pracovní příjmy obyvatelstva a cenová hladina. Nafukující se spekulativní bublina tyto negativní projevy cyklického kolísání do jisté míry překrývala, neboť díky stoupajícím ziskům z burzovních obchodů osobní příjmy stále rostly. Veřejnost celkem přirozeně ignorovala varovně zdvižené prsty některých ekonomických odborníků a očekávala pokračování trendu, který trval již od první poloviny desetiletí. Burza živila sama sebe, akciový trh vstřebával obrovské sumy prostředků, zvyšovalo se bohatství milionů Američanů představované cennými papíry "konvertovanými" přes stále oblíbenější splátkové obchody spotřebního zboží. Příliš mnoho spotřebitelů, makléřů, obchodníků, bankéřů a veřejných činitelů tak bylo v roce 1929, v posledním roce "nové éry", závislých na dalším nafukování této spekulativní bubliny. Její další růst však jen oddaloval katastrofu, která již byla koncem léta podle dostupných údajů nevyhnutelná. Nervózní burza dosáhla svého vrcholu v polovině září, to už však velká část zahraničních investorů a drobných spekulantů stahovala své investice a New York byl zasažen přívalem negativních zpráv (Tajovský, 2004: 79 - 80).

4.3.2. Černý čtvrtek 1929

Novinář Frederick Lewis Allen popisuje průběh Černého čtvrtka⁴ 24. října 1929 následujícím způsobem: „*Onen památný den začalo obchodování s akcemi na stabilní úrovni, avšak v obrovském měřítku. Akcie firmy Kennecott se objevily na trhu v bloku 20 000 kusů, akcie General Motors ve zhruba stejně velkém množství. Náhle se trend zlomil. Nápor prodejních příkazů byl znepokojivě silný. Kursy klesaly. (...) Než uplynula první hodina obchodování, bylo zřejmé, že kursy šly dolů s nebyvalou a ohromující silou. Zaměstnanci i klienti makléřských firem v celých Státech sledovali nejnovější kursy a dívali se jeden na druhého s výrazem překvapení a rozpaků. Odkud proboha přicházela ta záplava prodejních příkazů? Přesná odpověď na tuto otázku nebude asi nikdy známa. Zdá se však pravděpodobné, že principiální příčinou zlomu během první hodiny 24. října nebyla panika. (...) Příčinou problémů byly nucené prodeje. Nucený výprodej stovek tisíc akcií z účtů obchodníků, kteří se octli v problémech, protože jejich úvěrové účty byly úplně nebo téměř vyčerpané.*

Gigantická stavba trhu podložená spekulativními úvěry se začala hroutit pod vlastní vahou... Nebylo ani náznaku nějaké podpory. Dolů, dolů, dolů. Hluk na burzovním parketu přerostl v panický řev.“ (Kohout, 2004: 18).

Kolaps nastal ve čtvrtek 24. října 1929, kdy během jednoho dne změnilo majitele téměř třináct milionů akcií, což byl absolutní historický rekord. Zástupci velkých institucionálních investorů se ještě pokusili situaci zachránit vytvořením sdružení, jež mělo prostřednictvím masivních nákupů stabilizovat ceny a sestupný trend zvrátit. Burza však již na podobné partyzánské akce prakticky nereagovala a po pondělním výprodeji přišla rána z milosti (Tajovský, 2004: 81).

Během černého úterý 29. října bylo zobchodováno přes 16 milionů akcií (tento rekord v absolutním počtu prodaných akcií byl překonán až v druhé polovině šedesátých let) a za jediný den klesl hlavní index o plných třináct procentních bodů. Finanční ztráta způsobená touto implozí je odhadována na 15 miliard, do poloviny listopadu pak na celkem 30 miliard tehdejších dolarů (Tajovský, 2004: 81).

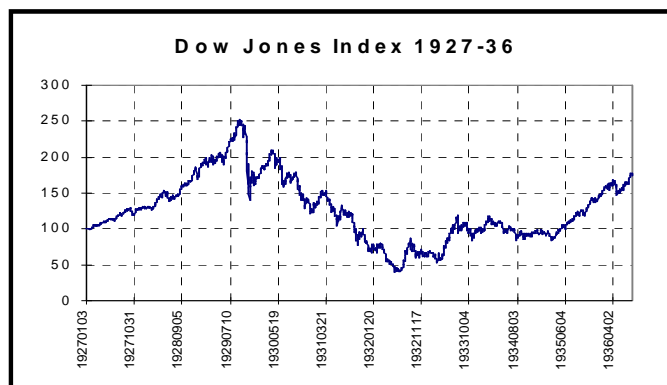
⁴ Někdy se v souvislosti s rokem 1929 hovoří o Černém čtvrtku, jindy o Černém pátku. Skutečností zůstává, že k největšímu propadu došlo v pondělí 28. října 1929, kdy index Dow Jones Industrial ztratil 12,33 %. Ve čtvrtek 24. 10. poklesl index pouze o 3,19 % a o den později dokonce mírně posílil.

Toto dvojí, v rozmezí pěti dnů po sobě následující zhroucení newyorské burzy je velmi často označováno za počátek samotné velké deprese. Rozšířenosti tohoto tvrzení konkuruje snad jen jeho nepravdivost; přesto je právě nastoupivší burzovní chaos synonymem počátku totálního ekonomického kolapsu a při snaze o jeho vykreslení jej nelze pominout. Byl však spíše symptomem dlouhodobě se vršících problémů reálné ekonomiky, katalyzátorem zatím plíživých procesů, jejichž skutečné příčiny se nacházely zcela jinde a měly mnohem složitější a komplexnější povahu, tak, jak to bylo naznačeno výše (Tajovský, 2004: 81).

4.3.3. Přejchod ke krizi hospodářské

Pád cen akcií, který začal v říjnu 1929, pokračoval až do července roku 1932. Průměrná cena akcií tehdy poklesla zhruba na šestinu původní hodnoty z roku 1929. Pád akciových indexů byl doprovázen hospodářskou krizí. Průběh krize na americkém akciovém trhu je znázorněn na obrázku 6. Hrubý domácí produkt americké ekonomiky poklesl mezi lety 1929 a 1933 o 30 %. Nezaměstnanost byla obrovská (během let 1932 až 1935 nepoklesla pod 20 %, přičemž v některých průmyslových lokalitách byla až osmdesátiprocentní) a ještě v roce 1939 postihovala přes 17 % práceschopného amerického obyvatelstva. Počet bankrotů byl nesmírný, přičemž jen počet krachů bank dosáhl neuvěřitelného čísla téměř deseti tisíc. Krize se přelila do jiných zemí, přičemž mimo jiné vytvořila podmínky pro nástup Hitlera v Německu (Kohout, 2004: 19).

Obr. 6: Průběh krize na americkém akciovém trhu

Zdroj: Kohout, 2004: 20.

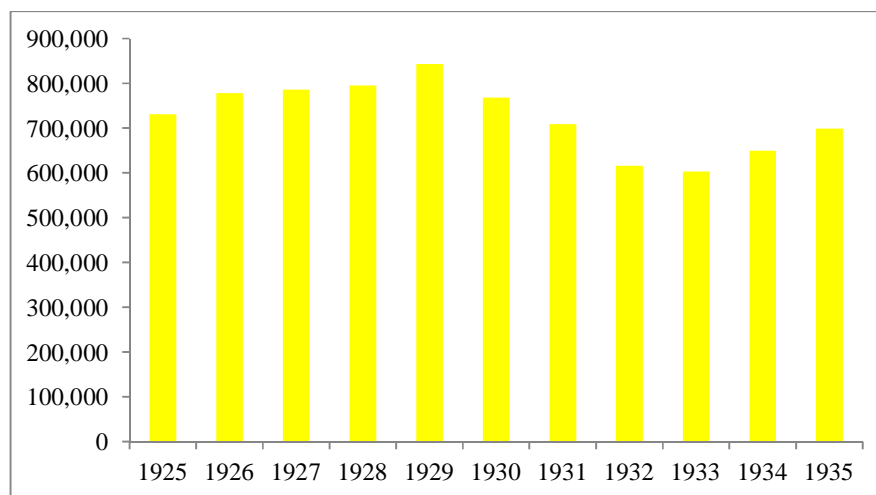
4.4. Vývoj základních makroekonomický agregátů

Velká deprese vznikla na akciových trzích USA, poté se přesunula do reálného sektoru. Nejprve tedy budou analyzovány dopady krize na americký sektor.

4.4.1. Hrubý domácí produkt USA

Z vývoje hrubého domácího produktu ve Spojených státech amerických (obrázek 7) je patrné, že se americké ekonomice před vypuknutím Velké hospodářské recese v roce 1929 dařilo. Jak bylo uvedeno výše, nikdo z předních světových ekonomů nedokázal tento silně pozitivní vývoj odhalit.

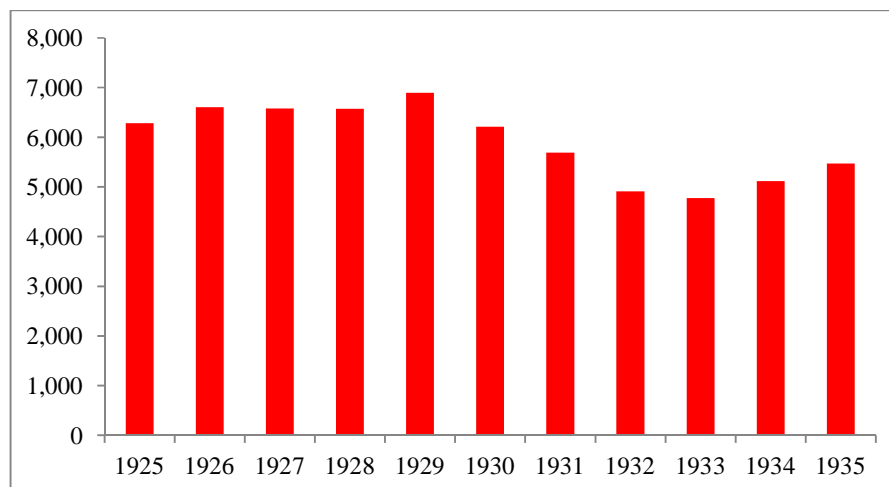
Obr. 7: Vývoj amerického HDP v letech 1925 - 1935 (v mil. GK dolarech)

Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

Od roku 1925 je patrný nárůst amerického hrubého domácího produktu, a to až do krizového roku 1929, kdy HDP vykazoval absolutně nejvyšší hodnotu. Poté, v průběhu 4 let, lze pozorovat velmi strmý propad. Americká ekonomika dosahovala pomyslného dna v roce 1933, kdy činil HDP 602 751 mil. dolarů. Velmi podobný vývoj lze pozorovat také při analýze hrubého domácího produktu na obyvatele (Obr. 8).

Obr. 8: Vývoj HDP per capita USA v letech 1925 - 1935 (v GK dolarech)

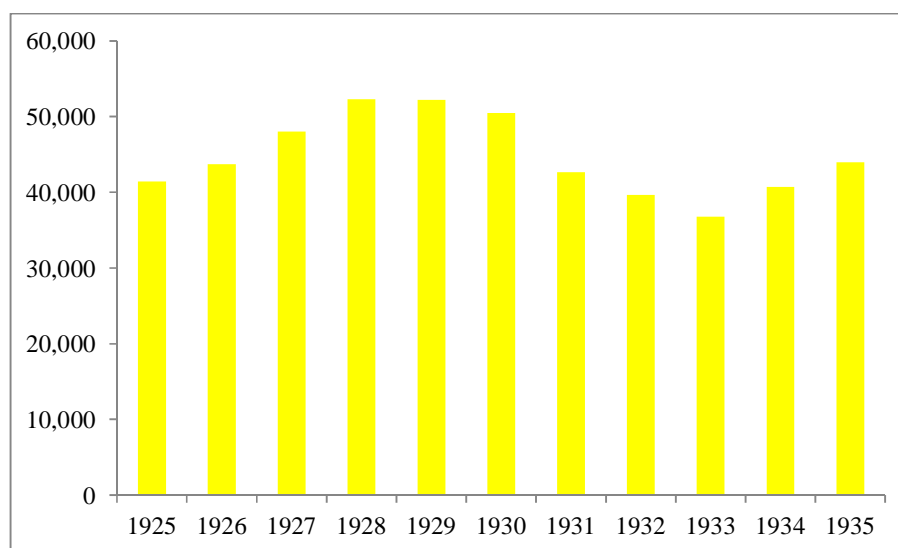

Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

4.4.2. Hrubý domácí produkt Kanady

Kanada jako severní soused Spojených států amerických byla krizí postížena téměř ve shodnou dobu, což dokládá vývoj jejího HDP. K zásadním propadům HDP dochází ve stejných letech, jako tomu bylo u Spojených států (Obr. 9).

Obr. 9: Vývoj HDP Kanady v letech 1925 - 1935 (v mil. GK dolarech)

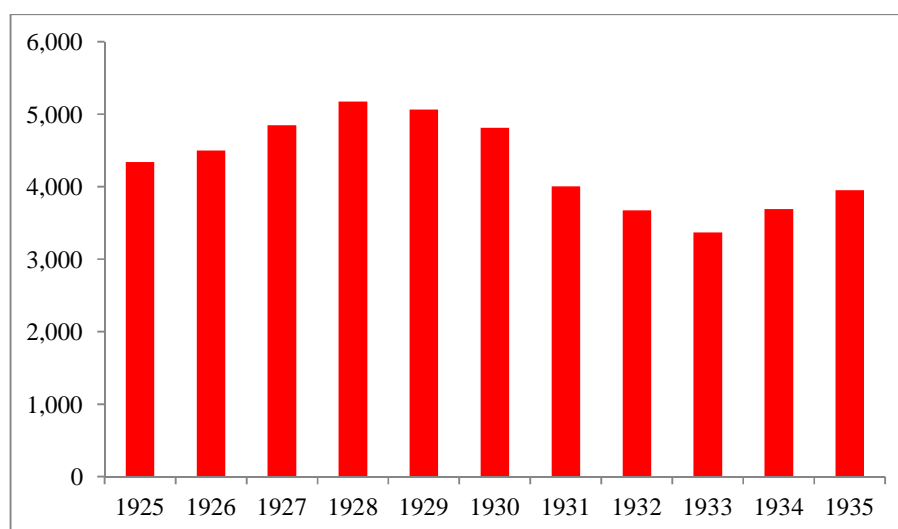
Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

Od roku 1925 lze pozorovat nárůst HDP, který vrcholí v letech 1928 - 1929. Tyto léta představují vrchol hospodářského cyklu a následuje postupný přechod do fáze kontrakce, dna dosahovala kanadská ekonomika v roce 1933. Vývoj je dále ilustrován též prostřednictvím ukazatele HDP per capita (Obr. 10).

Ačkoli Kanadu v letech 1929 - 1933 postihl víceméně stejně hluboký a vážný hospodářský propad jako Spojené státy, kanadský bankovní systém krizi překonal nesrovnatelně úspěšněji než americký. Kanadským bankám přitom v té době „nekryl záda“ žádný „věřitel poslední instance“. Centrální banka byla v Kanadě zřízena až v roce 1935, a to čistě z politických důvodů, nikoli proto, že by byla pocíťována potřeba zajistit tamějšímu bankovnímu systému větší „stabilitu“. V Kanadě během krize nezkrachovala ani jedna banka a banky v souhrnu uzavřely pouze 10,4 % svých poboček (dotyčné pobočky totiž začaly být v důsledku hospodářského propadu ztrátové). Naproti tomu Spojené státy zažily několik vln masivních bankovních pádů a permanentně bylo uzavřeno 34,5 % bankovních poboček.

Kanadské banky samozřejmě kvůli hospodářské krizi utrpěly těžké finanční ztráty, ale díky své velikosti a diverzifikaci byly těmto „šokům“ schopny odolávat mnohem snadněji a účinněji (Šuster, 2013).

Obr. 10: Vývoj HDP per capita Kanady v letech 1925 - 1935 (v GK dolarech)

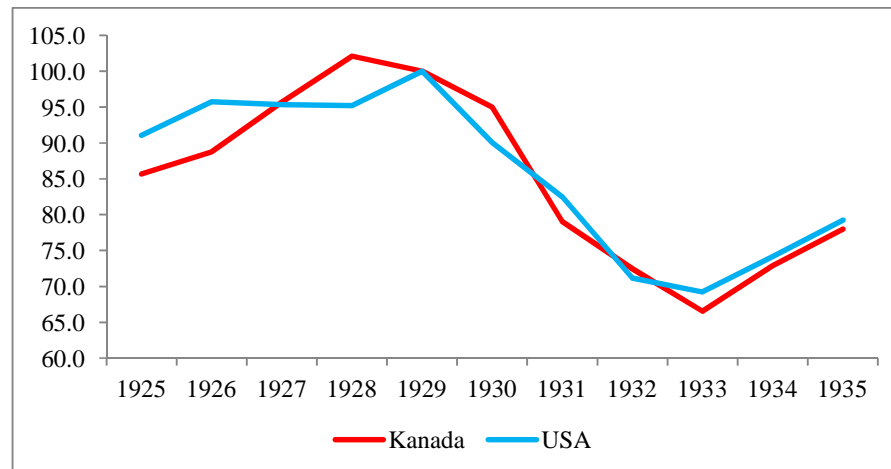

Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

4.4.3. Shrnutí vývoje HDP USA a Kanady

Jelikož je z obou předešlých kapitol zřejmé, že ve vybraných deseti analyzovaných letech, bylo dosaženo nejvyšších hodnot HDP právě v roce 1929, následuje kapitola, která shrnuje procentní propady a nárůsty vzhledem k tomuto roku.

Obr. 11: Vývoj HDP USA a Kanady v letech 1925 - 1935 (1929 = 100 %)

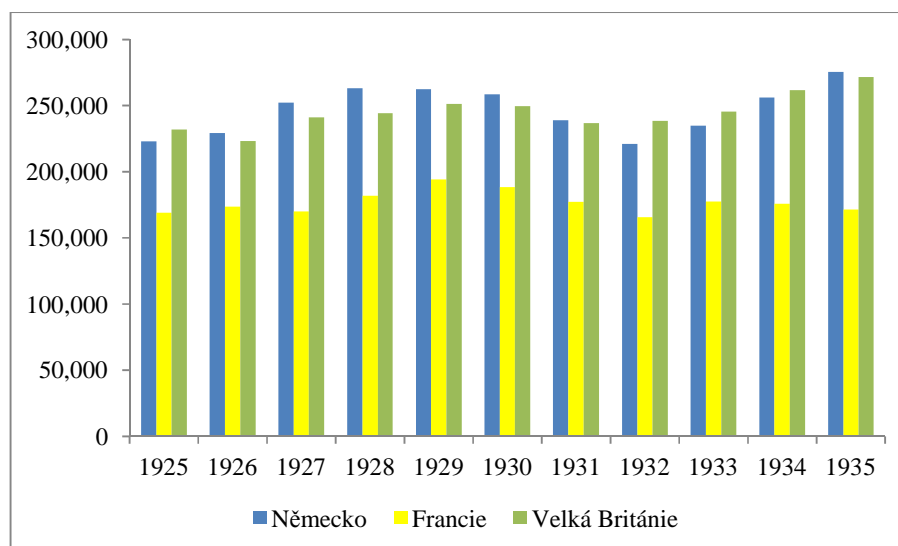
Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

Jak již bylo uvedeno výše, z obrázku 11 je patrný velmi podobný vývoj hrubého domácího produktu obou ekonomik. Obě ekonomiky vykázaly velmi silný propad HPD, kdy americké HDP se snížilo téměř o 30 % oproti roku 1929 a kanadské HDP o 35 % oproti roku 1929.

4.4.4. Hrubý domácí produkt Německa, Francie a Velké Británie

Německo bylo jednou z nejvíce postižených evropských ekonomik. Kroky, které byly provedeny ve snaze obnovení německého hospodářství, byly velmi radikální. Z německé ekonomiky se stala země nacházející se na pomezí kapitalismu a vysoce plánovaným hospodářstvím. Soukromé vlastnictví sice bylo ponecháno, ale o vstupních výrobních faktorech a výstupech rozhodovala vláda (Aldcroft, 1996: 154). Na obrázku 12 je znázorněn vývoj HDP Německa, Francie a Velké Británie v letech 1925 - 1935.

Obr. 12: Vývoj HDP Německa, Francie a Velké Británie v letech 1925 - 1935 (v mil. GK dolarech)

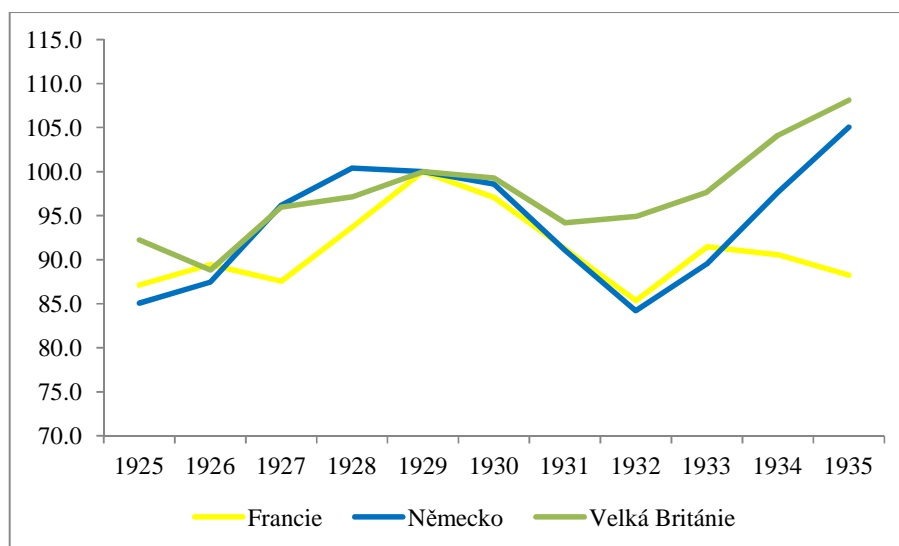
Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

Velká Británie hrála v 19. století roli světového ekonomického lídra. Tato skutečnost se změnila počátkem 1. světové války. Přesto však Velké Británii zůstala významná pozice na finančních trzích. Kromě toho dokázala i nadále výrazným způsobem ovlivňovat a zasahovat do politického dění v Evropě.

Rozhodnutí Velké Británie velmi významným způsobem ovlivňovala rozhodnutí Francie a především měly výrazný dopad na formování francouzské hospodářské politiky.

Pro úplnou představu je uveden obrázek 13, který znázorňuje propady hrubého domácího produktu vybraných třech evropských ekonomik vůči krizovému roku 1929.

Obr. 13: Vývoj HDP Německa, Francie a Velké Británie v letech 1925 - 1935 (rok 1929 = 100 %)

Zdroj: World Economics, 2013; vlastní úprava.

Z obrázku je patrný nejvýraznější propad právě německé ekonomiky, jak bylo prezentováno výše. Velmi silný propad zaznamenala také ekonomika Francie. Velká Británie se nepotýkala s tak výrazným propadem hrubého domácího produktu a velmi rychle se dokázala dostat ještě na vyšší úroveň HDP oproti ostatním zemím.

Britská hospodářská politika byla v období Velké hospodářské recese značně ortodoxně orientovaná. Jejím průvodním jevem nebylo zvyšování veřejných výdajů na pracovní programy, ani neobsahovala výrazné zásahy státu do fungování tržního mechanismu. Cíl i směr hospodářské politiky té doby byl v nastolení takových podmínek, které by byly vhodným stimulem pro rozvoj soukromého podnikání v zemi. Britská vláda zvolila taktiku, která se zaměřovala na uplatňování politiky levných peněz např. pomocí devalvace libry nebo na ochranu domácího trhu pomocí cel a kvót na dovážené zboží. Kromě toho se také vláda snažila revitalizovat nejdůležitější oblasti britského průmyslu (Aldcroft, 1996: 162).

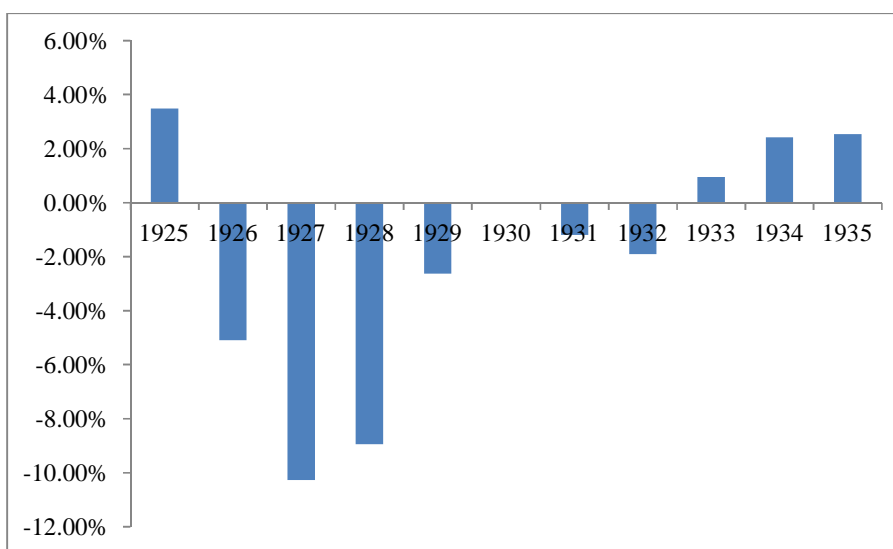
Ovšem tato krátkodobá opatření nehrála v problematice řešení krize příliš významnou úlohu. V roce 1930 nastalo významné oživení zejména na trhu s nemovitostmi, které bylo zapříčiněno několika faktory.

Prvním z nich bylo snížení nákladů na výstavbu, dalším byl vzestup reálných příjmů britských obyvatel. V roce 1931 přistoupila Britská národní banka v důsledku již neúnosného tlaku na britskou libru k devalvaci o 10 %, což jí mimo jiné umožnilo nastoupit cestu obnovy hospodářství. V roce 1932 dochází k uzavření Systému imperiálních preferencí, jehož cílem je podpora mezinárodního obchodu mezi Velkou Británií a jejími koloniemi (Aldcroft, 1996: 163).

4.4.5. Inlace v USA

V obrázku 14 je znázorněn vývoj druhého velmi významného makroekonomického ukazatele - inflace - Spojených států amerických v letech 1925 - 1935.

Obr. 14: Vývoj inflace v USA v letech 1925 - 1935 (%)

Zdroj: www.rateinflation.com, 2013; vlastní úprava.

Za účelem analýzy vývoje inflace v období Velké hospodářské deprese v USA je vhodné zmínit rok 1913. V tomto roce vznikla tamější centrální banka: Federální rezervní systém. Bankéři z nové centrální banky slibovali, že krize už měla být minulostí. A že hospodářství zaznamená rekordní časy růstu. Svého postavení centrální banka využila už koncem první světové války, kdy zapojení země do války bylo značně nákladné. A tisknutí peněz bylo velmi snadné a lákavé (Lazarevič, 2012).

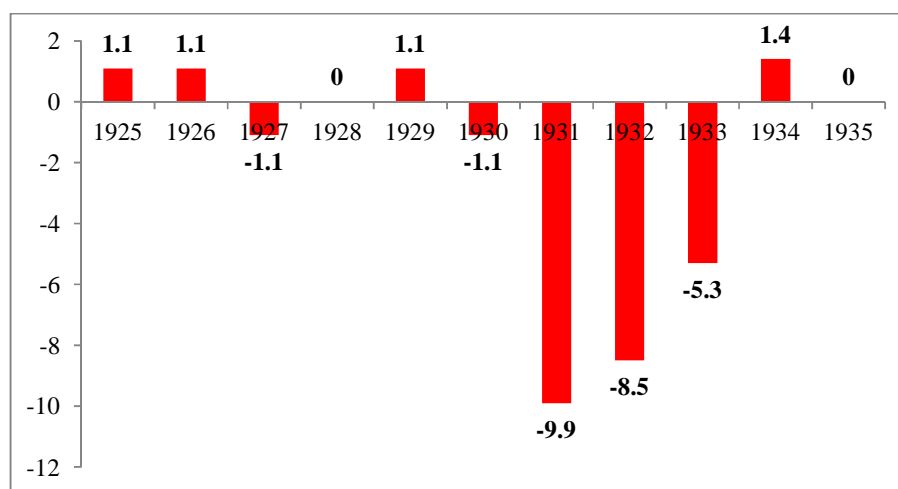
Od roku 1913 do roku 1920 došlo ke zdvojnásobení cenové hladiny - v některých letech inflace dosahovala i více než 17 %. Bublina na sebe nenechala dlouho čekat a její splasknutí nastalo kolem roku 1920. Nový prezident Warren G. Harding, který zvítězil ve volbách v roce 1920 s rekordní převahou 60 % ku 34 %, měl na krizi jednoduchou hospodářskou politiku: redukcí vládního utracení a snížení zdanění (Lazarevič, 2012).

V této hospodářské politice poté pokračoval i prezident Calvin Coolidge a fungovalo to. Krize byla úspěšně překonána a Spojené státy vstoupily do zlatých 20. let, která přinesla hospodářský růst a téměř nulovou nezaměstnanost. Bohužel měnová politika FEDu se ani po neúspěchu na počátku 20. let nezměnila. Naopak, začalo další kolo úvěrové expanze. Zdálo se, že je inflace pod kontrolou, jelikož se držela v rozumných mezích 1 - 2 % ročně. Na druhé straně nové peníze mířily do akciových trhů, kde jednotlivé tituly zaznamenávaly od poloviny 20. let stále výraznější roční růsty. Inflace se tak naoko zdála nízká, neboť spotřební koš běžného Američana akcie neobsahuje (Lazarevič, 2012).

4.4.6. Inflace v Kanadě

Pro úplnost je uveden obrázek 15, který sumarizuje vývoj inflace Kanady v letech 1925 - 1935.

Obr. 15: Vývoj inflace v Kanadě v letech 1925 - 1935 (%)

Zdroj: www.canadianinflation.com, 2013; vlastní úprava.

Vývoj inflace v Kanadě byl značně odlišný od toho ve Spojených státech. Kanada se pohybovala stabilně v rozmezí od -1,1 do 1,1 % až do roku 1930. Ovšem v následujícím roce dochází k velmi hlubokému nárůstu deflace na úroveň -9,9 %.

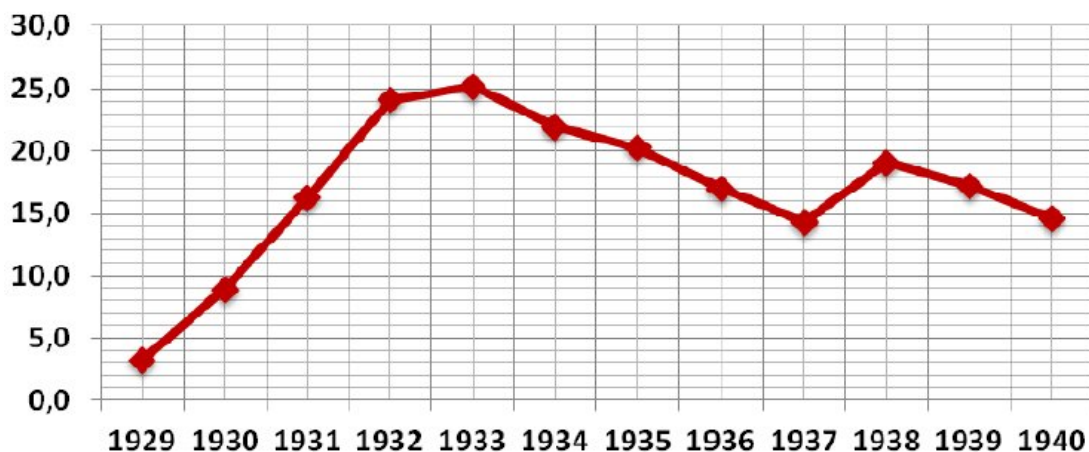
Z následujících grafů vyplývá, že došlo k tzv. deflační krizi, která bude dále blíže specifikována v následující kapitole.

4.5. Nezaměstnanost

4.5.1. Nezaměstnanost v USA

V následujícím obrázku č. 16 je uveden vývoj nezaměstnanosti Spojených států americký v letech 1929 - 1940.

Obr. 16: Vývoj nezaměstnanosti v USA v letech 1929 - 1940 (%)

Zdroj: Žídek, 2007: 50.

Téměř polovina občanů Spojených států se ocitla na hranici absolutní bídy. Úpadkem prošla i doprava a technický stav vozidel. Nebývalý rozmach zaznamenala antikoncepce. Obrovskou návštěvnost zaznamenala kina, filmová představení představovala byť jen chvilkový útěk od reality krizových dnů. Velká deprese byla plná paradoxů. Nejohroženější skupinou nebyli nejchudší lidé, ale ti, kteří zaznamenali největší sociální pád. Lidé z těchto vrstev často odmítali pobírat sociální dávky a stravovat se v jídelnách pro chudé, mohlo by se tedy zdát, že s některými dogmaty nepohne ani hospodářská recese (Vodička, 2009: 249).

4.6. Deflační krize

Někteří ekonomové považují deflaci za hlavní rys Velké hospodářské deprese, krize výroby, exportu, bank, financí apod. jsou poté označovány za projevy a důsledky této měnové krize. Za hlavní dva faktory, které krizi vyvolaly lze považovat přehnané reparační nároky a růst cen zlata.

4.6.1. Přehnané reparační nároky

Přehnané reparační nároky představovaly důsledek přístupu, resp. politiky vítězných mocností z první světové války vůči poraženým státům. V roce 1917 totiž vystoupil americký prezident Thomas Woodrow Wilson s návrhem, aby poražené státy uhradily vítězům majetkové škody, které svou agresivní válkou způsobily. Byla to myšlenka válečných reparací. Povinnost plně je uhradit měla být zakotvena do mírových smluv. Byl to požadavek, který se považoval za spravedlivý a byl na straně vítězů jednoznačně přijat (Vencovský, 2004: 46 - 47).

Provedení této reparační koncepce však bylo nesmírně složité, každý účastník na tom chtěl co nejvíce získat a bylo obtížné i přesně kvantifikovat reparační nároky. I přesto se je podařilo prosadit do mírových smluv, jak byly po válce podepsány s Německem ve Versailles, s Rakouskem v Saint-Germain a s Maďarskem v Trianonu u Paříže. Jednalo se o reparační pohledávky svou výší téměř neuvěřitelné. Například Německo mělo zaplatit ve zlatě, ale i ve zboží a službách, v majetkových hodnotách i v jiných závazcích částku, převedeno na zlato, 47 tisíc tun ve lhůtě 59 let z čehož připadalo na Francii 52 %, na Velkou Británii 22 %, na Belgii 8 %, na USA 15 % a zbytek na další země. Složité bylo určit reparační závazky Rakouska a Maďarska, když po rozpadu Rakousko-Uherska vznikly nové státy, jejichž vlády přirozeně nechtěly mít nic společného s prohranou válkou (Vencovský, 2004: 47).

Tato situace změnila věřitelsko-dlužnické vztahy mezi zeměmi. Poražené státy zpočátku plnily své reparační závazky a hledaly všechny možné finanční zdroje na jejich úhradu. Došlo především k silné poptávce po zlatě a v souvislosti s tím k pronikavým přesunům v držbě zlata, které přecházelo do zlatých rezerv Francie a USA (Tabulka 4) jako hlavních světových věřitelů (Vencovský, 2004: 47).

Tab. 4: Zásoby měnového zlata Francie a USA

	stav		změna 1928–1931
	31/12 1928	30/6 1931	
	v mil. USD		
USA	4 141	4 956	+ 815
Francie	1 271	2 211	+ 960
ostatní svět	5 548	4 650	– 898
Celkem	10 960	11 817	+ 857

Zdroj: Vencovský, 2004: 47.

4.6.2. Růst cen zlata

Druhým faktorem, který přispěl k deflační krizi, byl růst cen zlata. Tento růst se projevil tlakem na ceny zboží a služeb ve všech zemích, jejichž měny a peníze byly svou kupní silou vázány na zlato a u kterých byla základem vzájemných kurzových vztahů zlatá parita. Jinými slovy: kupní síla zlata na devizových trzích byla vyšší než vnitřní kupní síla oficiálně udržovaná kurzovou a emisní politikou každé národní měny. Výrobní i spotřebitelské ceny se dostaly do deflačního tlaku a prudce klesaly (Vencovský, 2004: 48). Pokles vnitřních cen je znázorněn v tabulce 5.

Tab. 5: Pokles vnitřních cen vybraných ekonomik

	1928	1929	1930	1931
Francie	100	93	79	65
Německo	100	96	84	74
Itálie	100	93	75	66
Japonsko	100	91	71	67
Švýcarsko	100	96	81	71
USA	100	96	82	71

Zdroj: Vencovský, 2004: 48.

Po skončení války ve 20. letech začaly všechny státy, ve snaze napravit rozvrácené peněžní poměry, přecházet k obnově měnových systémů, které měly být založeny na zlatě, i když v různých strukturách. Byl to jeden systém, označovaný jako měna zlaté devizy "Gold exchange standard", který převládal, a systém označovaný jako měna zlatého slitku "Gold bullion standard", který se uplatnil např. v Anglii.

Jejich společným jmenovatelem bylo udržování měnových kurzů na tržní oscilaci kolem zlaté, oficiálně stanovené parity (Vencovský, 2004: 49).

Všechny tyto měny se v závislosti na zvyšování tržní ceny zlata dostaly do deflačního tlaku a takový osud postihl i Československo, kde byl zaveden systém zlatého devizového standardu v roce 1929. Došlo k určení zlatého obsahu koruny, míry zlatého krytí emitovaných bankovek i pravidel směnitelnosti neboli konvertibility. Byl to směr prosazený hlavně guvernérem Národní banky československé Vilémem Pospíšilem, který tak naplnil jeden z odkazů dlouhodobého programu Aloise Rašína. Nebylo to tehdy ani zdaleka názorově jednoduché. Z názorů, které odmítaly jakýkoliv návrat ke zlaté měně, lze připomenou např. profesora Josefa Macka (1932), který pronesl "Zlatá měna je přežitek z dob barbarských" nebo "dnes je to sociální zlo". Byly to výhrady profesora Karla Engliše, když namítal, že Národní banky chce spojovat korunu se zlatem v době, kdy už je zřejmé, že pozice zlata na světových trzích není ani zdaleka stabilní a když je navíc zřejmé, že moderní emisní banka má nástroje, které mohou zajistit stabilitu kupní síly peněžní jednotky, aniž by byla vázána na zlato (Vencovský, 2004: 49).

4.6.3. Dopady krize v Československu

Do světového deflačního proudu se samozřejmě dostala i československá koruna. V prvních letech krize domácí cenová hladina klesala v ročním průměru o 5 %, vyjádřeno indexově: ze 100 v roce 1929 na 74 v roce 1934 (Vencovský, 2004: 50). Hlavní rysy tohoto vývoje jsou znázorněny v tabulce 6.

Tab. 6: Vývoj makroekonomických indikátorů ČR ve 30. letech

	Kurz dolaru průměr roční Kč	Ceny velkoobchodní 1929 = 100	Vývoz mld. Kč	Nezaměstnaní tis.
1930	33,78	88,8	17,5	105
1931	33,78	80,6	13,2	291
1932	33,78	74,4	7,4	554
1933	26,17	72,-	5,9	738
1934	23,54	74,-	7,3	677

Zdroj: Vencovský, 2004: 48.

V tabulce 6 není uveden vývoj hrubého domácího produktu, který v současnosti představuje prioritní údaj pro posuzování hospodářského vývoje. Takový údaj nebo ukazatel nebyl konstruován, ani u nás ani v jiných zemích. Žádný takový údaj o hrubém domácím produktu nebo o národním důchodu nelze nalézt ve Statistické ročence Státního úřadu statistického. Všechny údaje o vývoji HDP těchto let byly konstruovány později. První důvěryhodný propočten byl proveden koncem 30. let ve studijním oddělení Národní banky československé, a to propočten národního důchodu od roku 1929. Podle těchto propočtů se národní důchod v běžných cenách do roku 1933 proti roku 1929 snížil na 61 % (Vencovský, 2004: 50).

Přední světové měny se začaly postupně odpoutávat od tohoto deflačního tlaku zcela adekvátním řešením, a to snižováním vazby svých národních měn na zlato, především tedy devalvacemi jejich zlatého obsahu. Byla to již v roce 1931, po velkých diskusích a sporech, Velká Británie, v roce 1933 Spojené státy americké. Francie však stále odolávala (Vencovský, 2004: 50).

Vláda a Národní banka reagovaly na tento vývoj zpočátku řadou regulačních zásahů do devizového hospodářství, emisí vládních dluhopisů k řešení narůstajícího deficitu státního rozpočtu, také v souvislosti se splácením vládních zahraničních půjček z první poloviny 20. let, velkými státními sanacemi krachujících bank, zaváděním podpor v nezaměstnanosti apod. Finanční politika vlády a úvěrová politika Národní banky československé byly předmětem trvalé a ostré kritiky. Byl to především Josef Macek, Jaroslav Nebesář a Karel Maiwald, kteří v duchu šířícího se Keynesova myšlení prosazovali, aby Národní banka ulehčovala svou emisní politikou tíživou hospodářskou situaci, aby vyšší peněžní nabídkou oživila investiční aktivity a tak pomáhala překonávat krizi. To byl ovšem směr nepřijatelný jak pro rašínovské tak pro englišovské vedení Národní banky, které odmítalo nahrazovat měnovou politikou vládní finanční politiku (Vencovský, 2004: 50 - 51).

Bylo zřejmé, že překonání krize vyžaduje zásadní řešení právě v měnové politice. Zde došlo ke střetu dvou směrů (Vencovský, 2004: 51):

- Ponechat zlatý obsah koruny a přizpůsobovat se jejímu zhodnocování postupně úrokovou, mzdovou, rozpočtovou, devizovou a cenovou politikou, což byl názor vedení Národní banky.
- Snížit zlatý obsah koruny úměrně k jejímu nadhodnocení, aby se její kupní síla dostala do souladu s kupní silou zlata a vyhnout se tak dlouhodobému procesu adaptace všech hospodářských čísel. To byl názor prosazovaný profesorem Karlem Englišem.

Vláda se rozhodla pro devalvační řešení a guvernér Národní banky Vilém Pospíšil podal demisi. Jeho nástupcem byl v únoru 1934 jmenován Karel Engliš. Zákonem ze dne 17. února 1934 byl snížen obsah koruny o šestinu, na 37,15 mg. Země tzv. zlatého bloku (Francie, Nizozemí, Švýcarsko, Itálie) však setrvaly na dosavadní peněžní politice a přikročily k devalvačnímu řešení později. Tomu se přizpůsobil i postup Národní banky. Zlatý obsah koruny byl proto snížen znovu, a to zákonem ze dne 9. října 1936, podle kterého byl stanoven obsah zlata v jedné koruně na 31,21 mg. Došlo tedy k jeho snížení opět o 16 % (Vencovský, 2004: 51 - 52).

Těmito zásahy se kupní síla koruny stabilizovala. Již v roce 1935 došlo k postupnému oživení exportu, výroby a vůbec celé ekonomiky. Deflační krize byla tak překonána i v Československu. Pozoruhodné je, že tento deflační vývoj se nijak razantně neprojevil v úrokové politice Národní banky. Její základní eskontní sazba 5 % v roce 1929 se snížila v roce 1933 na průměr 3,5 %. A za celé toto deflační období přetrvávala důvěra obyvatelstva v korunu (Vencovský, 2004: 51 - 52).

Nicméně československá republika byla jednou z nejpostiženějších. Prvotnímu náporu krize odolala vcelku statečně, zejména díky přílivu investic, které přicházely těšně před propuknutím krize. Ale apatie a nečinnost československé vlády si vybrala svou daň v pozdějších letech, kdy se prvotně zasažené ekonomiky začaly stabilizovat. Vrcholem krize v Československu je rok 1933, kdy došlo k propadu ročního indexu

průmyslové výroby o více než 40%. Jedním z důvodů, proč byl nakonec dopad krize tak silný, je silně exportní zaměřenost československé ekonomiky, protože jednou z reakcí okolních států bylo prudké zvýšení dovozních cel a tlakem na restrukturalizaci snižovaly výrobní náklady. Tím se československé zboží stalo v zahraničí těžce nekonkurenceschopné a export skokově poklesl. Ruku v ruce s poklesem výroby a exportu začala narůstat míra nezaměstnanosti, která dosáhla až k téměř 20%. Prameny se v tomto čísle rozcházejí, ale uvádí se, že v době nehlubšího propadu bylo bez práce na 1,4 milionu Čechoslováků.

Krize v Československu dosáhla svého dna až v letech 1933-1934 a i přes následné mírné posilování se až do konce války plně nevzpamatovala. Ještě ani v roce 1937 nedosáhla ekonomika na úroveň z roku 1929 a nacházela se na 91,7% předkrizového produktu, zatímco sousední Německo v čele s Adolfem Hitlerem bylo na 127%. Československo bylo dopady krize drtivě zasaženo a to v tu nejnevhodnější dobu, právě když Hitler v sousedním Německu začal popukovat přes hranice po území Sudet. Do vyjednávání, které bohužel skončilo tragickými neúspěchy, vyvrcholilo Mnichovem a vznikem Protektorátu Čechy a Morava, vstupovalo Československo z velmi oslabených pozic.

5. Výsledky a diskuze

Výsledkem této práce je přehledný, ucelený rozbor historicky neblaze proslulé ekonomické krize, která vešla pod známost pod jménem Velká deprese. V práci jsem se snažil zaměřit na nejdůležitější aspekty této historické události a celou práci jsem tedy rozvrhl do logických kapitol tak, aby dle mého názoru nejlépe postihly vybrané téma od prvopočáteční situace, která propuknutí krize předcházela, přes průběh, až po analýzu a popis důsledků, které tvrdou měrou dopadly na velkou většinu, ne-li všechny světové ekonomiky. Ve „zlatých letech“, tedy dvacátých letech dvacátého století se významné světové ekonomiky, jako USA, Německo, Francie, Anglie, ale i Československo vymanily z otřesných následků způsobených 1. Světovou válkou a nastoupily na mnoholetou dráhu všeobecného ekonomického růstu. Obyvatelstvo bohatlo, hospodářství se rozvíjelo, nezaměstnanost klesala a vlády očekávaly optimistickou budoucnost a nepřipouštěly si, že by se kdy mohly opakovat dřívější krize.

Na vlně optimismu nešené vlády, politické reprezentace, ale i ekonomičtí odborníci považovaly doby opakujících se ekonomických krizí za minulost, ale nemohli se více mýlit. Právě přehnaný optimismus, nedostatečný dohled a probíhající liberalizace trhu jsou dle mého pohledu jednou z hlavních příčin, které nakonec vedly k jednomu z nejstrmějších pádů v historii. Reakcí na bezmezný tržní liberalismus bylo rozšíření keynesiánského přístupu regulace a dohledu nad trhy a ekonomikami obecně ze strany vlád, centrálních bank, které byly zakládány v mnoha případech až pod Velké depresi (příkladem budiž Kanada, která založila centrální banku až v roce 1935).

Dozor a regulace nad volnou rukou trhu se dlouhá léta zdál jako účinný způsob, jak eliminovat hrozby hlubších ekonomických krizí a stimulovat hospodářství k trvalému růstu. Bohužel ani tento přístup se ve světle další světové hospodářské recese, která propukla na přelomu let 2007 a 2008, se neosvědčil. Vždyť právě masivní intervence americké vlády do hypotečních trhů, mohutně nafouknuté bankovním sektorem, jsou jednou z hlavních příčin poslední velké recese. Ta začala jako hypoteční krize a následně se přelila na celý finanční sektor, kde padly giganti amerického finančního trhu a následně se přelila v hlubokou, léta trvající recesi, která opět ovlivnila celý svět.

Ekonomové po celém světě neustále vedou diskuze a spory, zda-li je lepší ponechat trhu volnou ruku a vsázet na samoregulační vlastnosti, nebo vsázet na silné vlády, které svými intervencemi, ať už přímými či skrzeva centrální bankovní systém, trh regulují a korigují. Oba přístupy mají řady zastánců i odpůrců, oba mají své nesporné klady, ale i citelné zápory a oba mohou vést ke kritickým situacím, které mohou ve výsledku ochromit celý svět.

6. Závěr

Dvacátá léta 20. století byla spojena s velkou mírou optimismu. Ekonomiky všech světových velmocí se potýkaly s poměrně vysokými tempy ekonomického růstu, pozitivní investičním klimatem, poměrně nízkou mírou inflace a vysokou mírou zaměstnanosti. Velký krach a recesi by v této době předvídal pouze málokdo. Vývoj, který nastal po roce 1929, totiž nedokázali předpovědět ani přední světoví ekonomové, jako byl Irwing Fisher ve Spojených státech amerických nebo John Maynard Keynes v Anglii.

Samozřejmě každá krize musí mít určité příčiny, určitý původ, který ji vyvolal. Odborníci se v této oblasti neshodnou, proto existuje celá řada různých příčin, kterým přikládají různí ekonomové, různý význam. Z hlediska ekonomické teorie lze obecně rozlišit dva pohledy. První pohled je spojen s prací Johna Maynarda Keynesa, který ve své teorii efektivní poptávky odpověděl na otázku, proč může vyspělá tržní kapitalistická ekonomika z vnitřních příčin upadnout do deprese spojené s vysokou nezaměstnaností a proč v ní nepůsobí dostatečné samoregulační tržní síly, které by spontánně vyvolávaly oživení. Recese podle Keynesovy teorie nebyla nahodilou a rovněž nebyla vyvolána působením mimoekonomických činitelů. Považoval ji za přirozený, pravidelně cyklicky vznikající jev vyspělé tržní kapitalistické ekonomiky 20. století. Za základní příčinu recese považuje Keynes nedostatečnou efektivní poptávku spjatou s nízkými podněty k investicím.

Druhý teoretický koncept příčin je spojen s prací Hymana Minského, který byl přesvědčen, že kapitalistická tržní ekonomika je vnitřně hluboce nestabilní a že síly, které rozpoutaly Velkou depresi 30. let, se významně neliší od těch sil, které vyvolávají nestabilitu vyspělých kapitalistických tržních ekonomik po druhé světové válce. Hlavním důvodem nestability jsou investice, způsoby jejich financování a institucionální uspořádání, v němž se tak děje. Za příčinu Velké deprese označil tzv. ultraspekulativní financování, které je spojeno s optimistickými očekáváními, že se aktivum v budoucnu zhodnotí a tím bude možno dostat závazkům.

Ať už jsou za příčiny krize považovány spíše události odpovídající Keynesovsky orientovanému pojetí nebo Minského pojetí, důležité je na závěr zmínit dopady na

vybrané světové ekonomiky. Ze závěrečné analýzy je patrné, že vývoj hrubého domácího produktu i HDP per capita Spojených států amerických a Kanady se v kritických letech velmi podobal. V krizovém roce dosahovaly hodnoty HPD obou zemí nejvyšších hodnot. V následujících letech dochází k hlubokému propadu. Pomyslným dnem je rok 1933, kdy činí pokles HDP obou zemí více než 30 % vzhledem k HDP roku 1929. Z evropských ekonomik byla velmi silně postižena Francie, Velká Británie a Německo. Co se týče vývoje inflace, Velká deprese s sebou přinesla deflační krizi. To může být chápáno jako druhý pohled na základní původ krize. Někteří ekonomové nesouhlasí s názorem, že původem Velké deprese byla burzovní krize. Za základní příčinu označují poválečné reparace a růst cen zlata. Těmto faktům je v práci věnována samostatná kapitola. Co se týče dopadů na sektor zaměstnanosti. Ve všech ekonomikách došlo k velmi silnému nárůstu nezaměstnanosti. Který byl v jednotlivých zemích řešen různými způsoby. V práci jsou na závěr zmíněny pouze Spojené státy americké, neboť ty jako jediné, měly dostatečnou datovou základnu.

7. Literatura

- [1] ADLCROFT, D. H. (1996). *The European Economy 1914-1990*. 3rd ed. London: Routledge. 300 s. ISBN 0415091608.
- [2] CANADIANINFLATION.COM (2013). Historical Canadian Inflation Rates: 1915 - 2013 [online]. [2013-11-14]. Dostupný z: <http://canadianinflation.com/historical-canadian-inflation-rates/>.
- [3] CIHELKOVÁ, E. a kol. (2009). *Světová ekonomika: Obecné trendy rozvoje*. Praha: C H Beck, 273 s. ISBN 9788074001550.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2012). Změna výpočtu ukazatele registrované nezaměstnanosti [online]. [2013-11-04]. Dostupný z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/zmena_vypoctu_ukazatele_registrovane_nezamestnanosti20121107.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2013). Spotřební koš pro výpočet indexu spotřebitelských cen od ledna 2013 [online]. [2013-11-03]. Dostupný z: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/spotrebni_kos_2013/\\$File/spot_kos2013.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/spotrebni_kos_2013/$File/spot_kos2013.pdf).
- [6] DVOŘÁK, P. (2008). *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. Praha: C H Beck, 343 s. ISBN 9788074000751.
- [7] HELÍSEK, M. (2002). *Makroekonomie: Základní kurs*. 2. vyd. Praha: Melandrium. 326 s. ISBN 80-86175-10-3.
- [8] HELÍSEK, M. (2004). *Měnová krize (empirie a teorie)*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 180 s. ISBN 80-86419-82-7.
- [9] HOLMAN, R. (2004). *Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese*. In LOUŽEK, M. a L. TAJOVSKÝ. *Velká deprese: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. ISBN 80-86547-38-8.
- [10] JUREČKA, V. a kol. (2009). *Makroekonomie: Základní kurs*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 312 s. ISBN 978-80-248-2065-1.

- [11] KLACEK, J. (2011). K otázkám měření ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku. *Ekonomické listy*, roč. 2, č. 2, s. 50-58.
- [12] KLÍMA, J. (2004). *Makroekonomie*. B.I.B.S.: Brno. 126 s. ISBN 80-86575-71-3.
- [13] KOHOUT, P. (2004). *Mechanismus a důsledky "Černého pátku" 1929*. In LOUŽEK, M. a L. TAJOVSKÝ. *Velká deprese: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. ISBN 80-86547-38-8.
- [14] KUNEŠOVÁ, H., CIHELKOVÁ, E. (2001). *Světová ekonomika: Nové jevy a perspektivy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 257 s. ISBN 80-7179-455-4.
- [15] LAZAREVIČ, A. (2012). Spojené státy dvakrát zbankrotovaly. Stane se to potřetí? [online]. [cit. 2013-11-17]. Dostupný z: <http://trhy.mesec.cz/clanky/spojene-staty-dvakrat-zbankrotovaly-stane-se-to-potreti/>.
- [16] MANKIW, N. G. (1999). *Zásady ekonomie*. Grada Publishing: Praha. 768 s. ISBN 80-7169-891-1.
- [17] MUSÍLEK, P. (2004). *Analýza příčin a důsledků české finanční krize v 90. letech* [online]. Výzkumná studie grantové agentury ČR GA 402/02/1308, Praha. [cit. 2013-11-16]. Dostupný z: http://nb.vse.cz/kbp/TEXT/Grant_krize_1a.pdf.
- [18] NEČADOVÁ, M. (2012). Je HDP vhodným ukazatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace? *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 5, s. 3-23.
- [19] PAVELKA, T. (2006). *Makroekonomie: Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium. 278 s. ISBN 978-80-86175-52-2.
- [20] RATEINFLATION.COM (2013). Historical Inflation Rates for United States of America (2003 to 2013) [online]. [2013-11-14]. Dostupný z: <http://www.rateinflation.com/inflation-rate/usa-historical-inflation-rate>

- [21] RITSCHELOVÁ, I. a kol. (2000). *Environmentální a ekonomické účetnictví. Teoreticko-metodologická východiska a aplikace vybraných modulů v ČR*. 1. vyd. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí UK. 200 s. ISBN 80-238-5318-X.
- [22] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. (1991). *Ekonomie*. Nakladatelství Svoboda. 1014 s. ISBN 80-205-0192-4.
- [23] SCHILLER, B. R. (2004). *Makroekonomie dnes*. 1. vyd. Computer Press: Brno. 412 s. ISBN 80-251-0169-X.
- [24] SOJKA, M. (2004). *Máme se ještě bát Velké deprese?* In LOUŽEK, M. a L. TAJOVSKÝ. *Velká deprese: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. ISBN 80-86547-38-8.
- [25] ŠUSTER, M. (2013). Dvojí selhání Fedu a Hooverova politika "vysokých mezd" [online]. [2013-11-12]. Dostupný z: <http://www.mises.cz/clanky/gene-smiley-novy-pohled-na-velkou-hospodarskou-krizi-3-8--996.aspx>.
- [26] TAJOVSKÝ, L. (2004). *Velká deprese v novodobých hospodářských dějinách*. In LOUŽEK, M. a L. TAJOVSKÝ. *Velká deprese: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. ISBN 80-86547-38-8.
- [27] VENCOVSKÝ, F. (2004). *Byla to krize měnová, deflační*. In LOUŽEK, M. a L. TAJOVSKÝ. *Velká deprese: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. ISBN 80-86547-38-8.
- [28] VODÍČKA, M. (2009). *Den, kdy došly prachy*. Praha: Práh. 248 s. ISBN 978-80-7252-260-6.
- [29] WORLD ECONOMICS (2013). Maddison GDP historical data [online]. [2013-11-18]. Dostupný z: <http://www.worldeconomics.com/Data/MadisonHistoricalGDP/Madison%20Historical%20GDP%20Data.efp>.
- [30] ŽÍDEK, L. (2007). *Dějiny světového hospodářství*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 248 s. ISBN 978-80-7380-035-2.

[31] EKONOMIKA IDNES CZ (2008). Československo sledovalo velkou krizi z dále, pak se v ní téměř utopilo [online]. [2013-10-25]. Dostupný z: http://ekonomika.idnes.cz/ceskoslovensko-sledovalo-velkou-krizi-z-dali-pak-se-v-ni-temer-utopilo-1mt-/ekonomika.aspx?c=A091104_151250_ekonomika_spi